

Eija Tiiva

**EROVANHEMMUUS JA LAPSEN ETU
POLIITTISESSA PUHEESSA**
Diskursiivinen tarkastelu lapsenhuoltolain valmistelusta

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2022

TIIVISTELMÄ

Eija Tiiva: Erovanhemmuus ja lapsen etu poliittisessa puheessa. Diskursiivinen tarkastelu lapsenhuoltolain valmistelusta.

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Sosiaalityön tutkinto-ohjelma

Ohjaaja: Katja Kuusisto

Huhtikuu 2022

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen erovanhemmuutta ja sitä, miten lapsen etu rakentuu eron jälkeisen vanhemmuuden määrittelyssä. Lapsen asemaa ja vanhempien velvollisuuksia eron jälkeen määritellään laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Laki astui voimaan vuonna 1983 ja se on uudistettu 2019. Olen kiinnostunut siitä, miten lainsäädäntötyössä eron jälkeistä vanhemmuutta määritellään ja miten lapsen etua tuotetaan suhteessa erovanhemmuuteen. Lähestyn aiheitani sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksestä käsin. Sosiaalinen todellisuutemme rakentuu kielellisessä vuorovaikutuksessa ja siten myös eron jälkeinen vanhemmuus ja lapsen etu saavat merkityksen ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Käsitteiden sisältö ei ole itsestään selvä vaan ajallisesti ja kulttuurillisesti muovautuva. Aineistona hyödynnän eduskunnan lähetekeskustelua, jossa käsitellään hallituksen esitystä uudeksi lapsenhuoltolaiksi. Aineiston analyysissä käytän diskurssianalyysiä.

Analyysin pohjalta eduskuntakeskustelussa oli löydettävissä kolme eri erovanhemmuuteen liittyvää diskurssia: tasa-arvoisen, suojelevan ja toksisen erovanhemmuuden diskurssi. Tasa-arvoisen erovanhemmuuden diskurssissa isän asema eron jälkeisessä tilanteessa nähtiin heikkona ja uuden lain nähtiin mahdollistavan isien osallistumisen lasten elämään tasa-arvoisesti. Tasa-arvoisuuden vaatimus perustui vanhemman oikeuteen eikä niinkään tarpeeseen hoivata ja huolehtia lapsesta. Tasa-arvoinen erovanhemmuus sisälsi vaatimuksen myös taloudellisesta tasa-arvosta. Etuuksien ja palvelujen tulee jakautua tasapuolisesti eron jälkeen. Lapsen etu oli suhteen säilyminen kumpaankin vanhempaan. Suojeleva erovanhemmuus sisälsi vaatimuksen suojella lasta keskinäiseltä riitelyltä ja suojella lapsen läheissuhteita. Lapsen etu oli ylläpitää suhdetta niin omiin vanhempiin kuin isovanhempiin. Suojeleva erovanhemmuus ei aina toteutunut, joten suojelutehtävä laajeni myös yhteiskunnalle. Toksisen erovanhemmuuden diskurssissa ero näyttäytyi kaoottisena kriisinä ja vanhempien kyvyttömyytenä erota sivistyneesti. Toksinen erovanhemmuus sukupuolittui äitien syyllistyessä huoltokiusaamiseen, vieraannuttamiseen ja perättömien ilmiantojen tehtailuun. Lapsen etu jauhautui vanhempien keskinäisen vallankäytön alle.

Avainsanat: diskurssianalyysi, retorinen analyysi, sosiaalinen konstruktionismi, lapsenhuoltolaki, lapsen etu, eron jälkeinen vanhemmuus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Eija Tiiva: Post-divorce parenthood and the best interests of the child in political discourse. A discourse analysis on preparation of the Act on Child Custody and Right of Access.

Master's thesis

Tampere University

Social work

Supervisor: Katja Kuusisto

April 2022

In my master's thesis, I explore post-divorce parenthood and how the best interests of the child are constructed in defining post-divorce parenthood. The status of the child and the duties of the parents after divorce are defined in the Act on Child Custody and Right of Access. The law came into effect in 1983 and it has been reformed in 2019. I am interested in how post-divorce parenthood is defined in legislative work and how the best interests of the child are produced in relation to the post-divorce parenthood. I approach my subject from the frame of reference of social constructionism. Our social reality is built on verbal interaction, and thus post-divorce parenthood and the best interests of the child gain a meaning in human interaction. The content of the constructs is not self-evident but shaping in time and culture. As a dataset, I utilize the parliamentary preliminary debate, which deals with the government's proposal for a new Act on Child Custody and Right of Access. I use discourse analysis to analyse the dataset.

Based on the analysis, three different discourses related to post-divorce parenthood could be found in the parliamentary debate: the discourse on equal, protective, and toxic post-divorce parenthood. In the discourse of equal post-divorce parenthood, the status of the father in post-divorce situation was seen as weak and the new legislation was seen as enabling fathers' participation in children's lives equally. The demand on equality was based on parental rights rather than to the need to take care of the child. Equal post-divorce parenthood also included the requirement on financial equality. Benefits and services shall be distributed equally after the divorce. It was in the child's best interests to maintain a relationship with both parents. Protective post-divorce parenthood included the demand to protect the child from the quarrels of the parents and to preserve the child's close relationships. It was in the best interests of the child to maintain a relationship with both their own parents and grandparents. Protective post-divorce parenthood did not always realize, so the duty of protection extended also to society. In the discourse of toxic post-divorce parenthood, the divorce appeared as a chaotic crisis and as inability of parents to divorce in a civilized manner. Toxic post-divorce parenthood was gendered by mothers committing bullying, alienation and making false statements. The best interests of the child were ground under the mutual exercise of power by the parents.

Keywords: discourse analysis, rhetorical analysis, social constructionism, child custody law, the best interest of the child, post-divorce parenthood

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto	1
2 Erovanhemmuus ja lapsen etu.....	3
2.1 Vanhemmuus.....	3
2.2 Jaettu vanhemmuus eron jälkeisenä ihanteena.....	5
2.3 Lapsen etu sopimuksissa ja lainsäädännössä.....	9
3 Tutkimuksen lähtökohdat ja toteutus	14
3.1 Sosiaalinen konstruktionismi tutkimuksen metodologisena viitekehyksenä	14
3.2 Tutkimuskysymykset.....	15
3.3 Poliittinen puhe tutkimuksen aineistona	16
3.4 Aineiston diskurssianalyttinen ja retorinen tarkastelu.....	18
3.5 Analyysin toteuttaminen.....	24
3.6 Tutkimusasetelman eettiset kysymykset	25
4 Erovanhemmuuden diskurssit ja lapsen etu	27
4.1 Tasa-arvoisen erovanhemmuuden diskurssi.....	27
4.2 Suojelevan erovanhemmuuden diskurssi	30
4.3 Toksisen erovanhemmuuden diskurssi.....	33
5 Pohdinta	37
Lähteet.....	45

1 Johdanto

”Kyllä kiitosta on annettava silloin, kun on kiitoksen paikka”. Näin toteaa 28.6.2018 eduskunnan täysistunnossa vihreiden kansanedustaja monen muun edustajan ohella hallituksen esityksestä uudeksi lapsenhuoltolaiksi. Eduskunnan lähetekeskustelussa lakiesitys sai myönteistä palautetta läpi poliittisen kentän. Lapsen edun huomioimista kiiteltiin vuolaasti. Lapsen etu on myös sosiaalityön ydinkäsitteitä, joskin hyvin määrittelemätön ja epätarkka (Pösö 2012). Lapsen edun käsitteeseen voidaan sisällyttää hyvin monia asioita. Sosiaalityön kontekstissa määrittely sisältyy työtä sääteleviin lakeihin ja sosiaalityön arvoihin. Juuri kuvaamani ote oli hetki, jolloin lapsen etua määriteltiin lainsäätäjän taholta säädettäessä uudesta lastenhuoltolaista. Itseäni kiinnostaa erityisesti se, millaisia sisältöjä lapsen etu saa tilanteessa, jossa uudelleen määritellään eronjälkeisen vanhemmuuden velvoitteita ja oikeuksia.

Ero koskettaa vuosittain lukuisia perheitä. Parisuhteen rikkoutuminen aiheuttaa useimmiten kriisin ja huolen siitä, miten lapsen asuminen ja suhteet lapselle läheisiin ihmisiin tulisi eron jälkeen järjestää. Edellä mainittu laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta määrittelee vanhempien velvollisuuksia ja oikeuksia ennen ja jälkeen eron ja korostaa erityisesti lapsen oikeuksia. Lainsäätäjä toteaaakin lapsen edun olevan keskeinen tekijä eron jälkeisen vanhemmuuden jakamisessa.

Eron jälkeisen vanhemmuuden ihanteena voidaan pitää jaettua vanhemmuutta. Ajattelen jaetun vanhemmuuden olevan myönteisesti latautunut käsite ja vanhemmuuden toivotaan jatkuvan parisuhteen rikkoutumisen jälkeen myönteisessä ja tasa-arvoisessa hengessä. Jaetun vanhemmuuden rinnalla puhutaan myös yhteistyövanhemmuudesta ja varsin uutena käsitteenä rinnakkaisvanhemmuudesta. Tutkielmassani tarkastelen sitä, millaisia eron jälkeisiä vanhemmuuden diskursseja on löydettävissä poliittisessa puheessa ja miten lapsen etua rakennetaan suhteessa näihin diskursseihin. Tutkielmani asettuu sosiaalisen konstruktionismin viitekehykseen. Ymmärrän eduskunnassa lain säätämisvaiheessa käytävän täysistuntopuheen olevan samanaikaisesti ilmentymä vallitsevasta todellisuudesta ja myös todellisuutta muovaavaa.

Se, miten eron jälkeistä vanhemmuutta ja lapsen etua ymmärretään, ovat ilmiötä, jotka muuttuvat yhteiskunnallisen muutoksen myötä.

Lapsen huoltoon liittyvät asiat on erotettu holhouslaista vuonna 1983. Tuolloin hallituksen esityksessä on havahduttu siihen, että lapsen oikeuksia tulee paremmin huomioida kuin mitä aiemmassa lainsäädännössä. Esityksen tavoitteena on jo tuolloin ollut lapsen edun, toiveiden ja tarpeiden huomiointi lainsäädännön tasolla. (HE 1982 vp. n:o 224, 1). Se, että lapsen etua korostetaan edelleen myös vuonna 2019 voimaan astuneessa laissa viestii siitä, että lapsen etu saa uusia merkityksiä ja lapsen oikeudet laajentuvat vuosikymmenten saatossa. Tieteellisen tutkimus tehtäväksi jää selvittää, millaista eron jälkeistä vanhemmuutta pidetään suotavana ja mikä on kulloinkin lapsen etu näissä vanhemmuuden diskursseissa. Itse näen ymmärryksen hyvästä erovanhemmuudesta tiivistyvän lakiin ja sitä kautta muokkaavan niin vanhemmuussuhteita, lapsen edun huomioimista kuin yhteiskunnan suuntaamia perhepalveluita. Lapsen edun ja erovanhemmuuden merkityksenantoja poliittisessa puheessa on suomalaisessa tieteellisessä tutkimuksessa tutkittu niukasti. Tutkielmani lisää ja laajentaa ymmärrystä siitä, millaisena lapsen etu ja erovanhemmuus nähdään lain laatimisen kontekstissa.

Kuten lukuisissa muissakin sosiaalityön opinnäytteissä, henkilökohtainen kiinnostukseni aiheen tarkasteluun kumpuaa siitä havainnosta, että käytännön sosiaalityössä joudun usein tekemisiin sen kanssa, miten vanhemmuussuhdetta tulisi jatkaa eron jälkeen. Lastensuojelun kentällä huomaan joutuvani tilanteeseen, jossa minun odotetaan ratkovan ja sovittelevan vanhempien riitaisia välejä väliin jäävän lapsen näkökulmaa esiin nostaen. Syytökset lentävät osapuolen välillä ja pahimmillaan lastensuojelu joutuu keppihevosen ja olkinuken rooliin. Näkemykseni mukaan vanhempien keskinäiset syytökset pitävät sisällään kulttuurisia merkityksiä sitä, mitä vanhemmuus on ollut, mitä se ei ollut ja mitä sen tulisi olla.

Tutkielmani rakenne etenee siten, että johdannon jälkeen avaan tutkielmani teoreettisena lähtökohtana olevia jaetun vanhemmuuden ja lapsen edun käsitteitä ja luon kirjallisuuskatsauksen aihepiiriin. Lisäksi tarkastelen aiempaa erovanhemmuuteen liittyvään tutkimusta. Menetelmäosiossa avaan sosiaalista konstruktionismia tutkielmani metodologisena viitekehyksenä sekä esitän tutkimuskysymykset. Lisäksi esittelen aineistoni, joka koostuu eduskunnan täysistunnossa käydystä lähetekeskustelusta. Aineiston analyysissä olen hyödyntänyt diskurssianalyttistä otetta ja avaan menetelmän keskeisiä elementtejä. Neljännessä luvussa kuvaan aineiston analyysiä ja viimeisessä luvussa pohdin saamiani tuloksia aiempaan tutkimukseen peilaten ja esitän ajatuksia jatkotutkimukseen.

2 Erovanhemmuus ja lapsen etu

Erovanhemmuutta on tutkittu Suomessa jonkin verran ja kansainvälisessä tutkimuksessa varsin paljon. Tiina Hokkanen (2005) on tarkastellut väitöskirjassaan isien ja äitien kokemuksia eron jälkeisestä vanhemmuudesta ja merkityksenannoista. Hokkanen on teemahaastatellut 22 eron kokenutta isää ja äitiä. Hokkasen havainnon mukaan sukupuoli oli merkittävässä roolissa tavoissa toimia, kokea ja tietää. Vanhemmuus on Hokkasen mukaan niin aika- kuin paikkasidonnaista. Aika- ja paikkasidonnaisuus vaikutti esimerkiksi kokemukseen lapsi-vanhempisuhteen läheisyydestä ja etäisyydestä. Eron jälkeinen isyys ja isän asema on puolestaan ollut kasvavan kiinnostuksen kohteena (Hakovirta & Broberg 2014). Suvi Krok (2009) on puolestaan tutkinut lähiöissä elävien yksinhuoltajaäitien arkista elämää marginaalisuuden näkökulmasta käsin.

Eron vaikutuksia lapseen on tarkasteltu lasten kokemusten valossa muun muassa asumisjärjestelyjen kannalta. Vuoroasuminen kummankin vanhemman luona on noussut vaihtoehdoksi sille, että lapsi asuisi vain toisen vanhemman luona ja tapaisi toista (Linnavuori 2009; Autonen-Vaaraniemi & Forsberg 2015; Linnavuori & Stenvall 2020). Lasten kokemusten mukaan jaettu vanhemmuus ja sen toimivuus riippuu lasten ja vanhempien välisen suhteen laadusta sekä vanhemmuusjärjestelyjen joustavuudesta. Tutkijat esittävät, että lasten ääntä tulisi kuulla päätettäessä vanhemmuusjärjestelyistä eron jälkeen. Heidän mukaansa lapsen edun mukaista on huomioida myös lasten oikeudet tässä kontekstissa. (Birnbaum & Saini 2015.)

Erovanhemmuutta on tarkasteltu eron jälkeisenä huoltoriitana ja konfliktina ja huoltoriidan heijastumisena lapsen hyvinvointiin. Lapsen huollon muoto, yksinhuolto versus yhteishuolto, ja vanhempien keskinäisten välien heijastuminen lapsen hyvinvointiin on myös ollut kiinnostuksen kohteena. Lapset, jotka viettävät aikaa kummankin vanhemman kanssa, voivat tutkimuksen mukaan paremmin kuin lapset, jotka ovat yksinhuollossa. (Nielsen 2018.)

2.1 Vanhemmuus

Jotta voitaisiin päästä kiinni siitä, miten eron jälkeistä vanhemmuutta voitaisiin määritellä, on hyvä tarkastella mitä vanhemmuus on ennen eroa. Sosiologisessa tutkimuksessa vanhemmuutta on lähestytty muun muassa siitä näkökulmasta käsin, miten vanhemmuutta rakennetaan eri konteksteissa. Sitä rakennetaan niin päiväkodeissa, kouluissa kuin sosiaalityön interventioissa eri osallisten toimesta. Vanhemmuus ja sen tekeminen on aina kytköksissä lapsuuteen ja siihen,

miten lapsen intressit ja oikeudet tulevat huomioiduiksi. Vanhemmuutta voidaan lähestyä niin idean kuin käytännön kautta. Vanhemmuus voidaan ymmärtää sarjana käytäntöjä, joihin niin miehet, naiset kuin lapsetkin osallistuvat. Sitä rakennetaan vuorovaikutuksessa ammattilaisten, kuten opettajien ja sosiaalityöntekijöiden, mutta myös toisten vanhempien tai isovanhempien kanssa. Sitä tehdään neuvotteluissa entisen puolison kanssa, kuluttaessa hyödykkeitä ja suunniteltaessa perheretkiä. Se, miten vanhemmat ymmärtävät hyvän vanhemmuuden syntyy siitä, miten muut tämän ymmärtävät. Tehdessään vanhemmuutta vanhempi toimii normatiivisten odotusten mukaisesti ja vastaanottava yleisö reagoi tähän tekemisen tapaan. (Lind, Westerling, Sparrman & Dannesboe 2017, 1–3.)

Jaana Vuori (2001) on puolestaan tarkastellut sosiologian väitöskirjassaan diskurssianalyysiä hyödyntäen sitä, miten niin sanotut perheasiantuntijat hahmottavat vanhemmuuden sukupuolituneena toimintana, äitiytenä ja isyytenä. Vuori on kiteyttänyt puhettavat nimittäen niitä äidinhoivaksi ja jaetun vanhemmuuden diskursseiksi. Äidinhoiva korostaa naista synnyttäjänä, hoivaajana ja ensisijaisena lapsen kasvattajana, kun taas jaetun vanhemmuuden diskurssissa raja miehen ja naisen välillä kiistetään ja miehiltä odotetaan lisääntyvää vastuuta hoivasta. Jaetun vanhemmuuden ihanne näyttäytyy perheasiantuntijoiden keskuudessa vahvalta.

Hyvä vanhemmuus on suhteessa lapsen etuun. Lapsen etu ja sen arviointi on laajentunut myös institutionaaliseksi katseeksi, kuten esimerkiksi määriteltäessä eron jälkeistä vanhemmuutta (Dermott 2017, 141). Myös omassa tutkielmassani tarkastelen eron jälkeistä vanhemmuutta ja lapsen etua siitä näkökulmasta, miten se ymmärretään instituutiossa, jossa eron jälkeistä vanhemmuutta määritellään lainsäädännön tasolla.

Allan Westerling (2017) on tutkinut jaetun vanhemmuuden narratiiveja tilanteessa, jossa vanhemmat eivät asu yhdessä. Kiinnostuksen kohteena on erityisesti se, mitä hyvä erovanhemmuus on. Westerlingin mukaan ero on jännitteitä ja konflikteja, jotka hankaloittavat yhteistyötä lasten asioissa. Vanhemmat tekevät eroa parisuhteesta, mutta toisaalta tulisi jatkaa yhdessä lasten asioissa. Negatiiviset tunteet entistä puolisoa kohtaan voivat sumentaa ymmärrystä siitä, että erovanhemmuudessa on kyse lasten asioiden hoitamisesta. Westerlingin tutkimuksen mukaan hyvä erovanhemmuus on sitoutumista lapsiin ohi omien tarpeiden. Sitoutuminen hyvään erovanhemmuuteen edellyttää herkkyyttä toisen tarpeille. Tämä kertoo kunnioituksesta ja siitä, että toisten toiveet, näkemykset ja oikeudet tulevat todeksi. Eron

jälkeinen vanhemmuus tarkoittaa vanhemmuuden vastuiden hoitamista yhdessä, mutta toisaalta erillään entisestä puoliosasta.

2.2 Jaettu vanhemmuus eron jälkeisenä ihanteena

Tutkielmani konteksti muodostuu hallituksen esityksestä laiksi lapsen huollosta ja tapaamisesta (HE 88/2018). Koska kiinnostukseni suuntautuu lainsäädäntötyöhön, on paikallaan kuvata lyhyesti sitä, miten suomalaisessa lainsäädännössä määritellään lapsen huoltoon liittyviä seikkoja. Lainsäädännön tasolla vanhemmuutta määritellään niin sanotussa lapsenhuoltolaissa (laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983). Lapsenhuoltolaissa säädetään muun muassa lapsen huollosta, asumisesta, tapaamisoikeudesta ja huoltajien tehtävistä. Lapsen vanhempien on mahdollista sopia lapsen huollosta joko siten, että huolto uskotaan kummallekin vanhemmalle ja vastaavasti vain toiselle. Vanhempien niin halutessa, lapsen huolto voidaan uskoa myös vanhempien lisäksi kolmannelle henkilölle. Tästä järjestelystä käytetään yleisesti nimitystä oheishuolto. Lisäksi lapsen asuminen voidaan sopia vain toisen vanhemman luo tai kuten vuonna 2019 uudistetussa laissa, vuorotellen kummankin vanhemman luo. Vuoroasumisen vahvistaminen ei ole ollut mahdollista vasta kuin uuden lain myötä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tilaston mukaan (Lapsen elatus...2020) vuonna 2020 yleisin lapsen huollon muoto oli yhteishuolto (87 %) ja asumissopimuksista valtaosa tehtiin äidin luo (81 %). Vuonna 2020 tehdyn kyselytutkimuksen mukaan lähes 30 prosenttia eroperheiden lapsista vuoroasuu. Vuoroasuminen on yleisintä 3–12 vuotiailla lapsilla. (Miettinen ym. 2020, 130–133.)

Marjo Kuronen (2003) on tarkastellut eronneiden perheiden vanhempien keskinäisiä suhteita ja analysoinut käytännöllisiä, juridisia ja moraalisia oikeuksia ja velvollisuuksia, joita eron jälkeiselle vanhemmuudelle asetetaan. Kuronen tarkastelu kohdistuu suomalaiseen yhteiskuntaan 1980-luvulta 2000-luvun alkuun. Kuronen mukaan (2003, 107–113) muutos sukupuolittuneen lähi-äidin ja etä-isän asetelmasta kohti jaetun vanhemmuuden ihannetta näkyi lainsäädännön tasolla vuonna 1984 voimaan astuneessa lapsenhuoltolaissa. Lapsen huoltajuus oli tällöin mahdollista jakaa vanhempien kesken. Lapsen ja etävanhemman suhteen ylläpitäminen alettiin nähdä lapsen oikeutena. Esiin nousi myös huoli isien isyydestä eron jälkeen ja tämä näkyi niin julkisessa keskustelussa kuin tutkijoiden kiinnostuksessa. Kapeasta elättäjä-isän roolista siirryttiin tarkastelemaan eroisän ja lapsen välisiä tunnesuhteita ja isyyden merkityksiä lapsen arjessa. Myös erilaisissa ohjeissa, oppaissa ja suosituksissa jaettu vanhemmuus nähtiin parhaana ratkaisuna vanhemmuuden jakamisessa eron jälkeen. Jaetun

vanhemmuuden ihanteen ei kuitenkaan nähdä toteutuneen vielä käytännön tasolla huolimatta mahdollisuudesta jakaa lapsen huolto. Suuressa osassa eroperheiden lapset asuvat äidin luona, joten jaettu vanhemmuus jää kapeaksi.

Mia Hakovirran ja Minna Rantalaihon mukaan (2009) suomalaisessa perhepolitiikassa korostuu ajatus jaetusta vanhemmuudesta. Sitä myös vahvistetaan niin perhepoliittisin tulonsiirtein kuin palveluin. Muun muassa perhevapaiden uudistaminen on pitänyt sisällään ajatuksen jaetusta vanhemmuudesta. Viimeisin muutos perhevapaisiin on astumassa voimaa elokuussa 2022. Uudistuksessa perhevapaista yhä suurempi osaa jaetaan tasan vanhempien kesken ja isän osuus vapaista kasvaa. Myös Ruotsissa on vahva perinne jakaa vastuuta lapsista eron jälkeen. Tämä ilmenee erityisesti siinä, että ruotsalaiset vanhemmat jakavat lapsen asumisen usein tasapuolisesti. Niin suomalaista kuin ruotsalaista yhteiskuntaa on leimannut kahden elättäjän malli ja naisten kodin ulkopuolella tapahtuva palkkatyö. (Blomqvist & Heimer 2016, 789.) Hakovirran ja Rantalaihon mukaan eron jälkeisen jaetun vanhemmuuden ideaa toteutetaan pohjoismaisessa perhepoliittisessa kontekstissa hyvin eri tavoin. Vuoden 2009 tarkastelussa Norjassa ja Ruotsissa eron jälkeiset perhesuhteet on huomioitu Suomea paremmin. Uudistettu lapsenhuoltolaki tunnustaa ensi kertaa mahdollisuuden siihen, että lapsi voi asua vuorottain kummankin vanhemman luona. Toisaalta uudistus jää osin vaillinaiseksi, koska vuoroasumisesta ei seuraa tukien tai palvelujen tasapuolista jakautumista vanhempien kesken.

Tässä tutkielmassa ymmärrän eron jälkeisen vanhemmuuden jaetun vanhemmuuden kehyksestä käsin. Yhteistyövanhemmuuden käsitettä käytetään usein synonyyminä jaetulle vanhemmuudelle. Yleisesti käytetty yhteistyövanhemmuuden määritelmä löytyy amerikkalaiselta Mark Feinbergiltä (2003, 96–110). Yhteistyövanhemmuus tarkoittaa tilannetta, jossa vanhemmat jakavat tai heillä on päällekkäisiä vastuita lapsen hoidosta ja että vanhemmat tukevat toisiaan lapsen kasvatukseen liittyvissä asioissa. Feinberg jaottelee yhteistyövanhemmuuden neljään eri elementtiin: yhteisymmärrys lasten kasvattamisessa, toisen vanhemman tukeminen, työnjako ja perheyhteisyys.

Nina Kauppinen (2013, 88–93, 122–128) on tutkinut eronneiden vanhempien kokemuksia eron jälkeisen yhteistyön näkökulmasta. Jotta yhteistyövanhemmuus voisi onnistua, vanhemmat olivat tehneet tietoisin päätöksen siitä, että myös eron jälkeen hoidetaan lapsiin liittyviä asioita yhdessä toisen vanhemman kanssa. Lisäksi vanhemmat olivat kyenneet erottamaan parisuhteen ja vanhemmuuden toisistaan ja kykenivät toimimaan joustavasti lapsen asioissa. Erotarinoiden pohjalta Kauppinen muodosti kolme erilaista yhteistyön tapaa: asiallisen, tiiviin ja

saumattoman yhteistyön malli. Toimiva yhteistyö perustui yhdessä sopimiseen, jaettuihin näkemyksiin kasvatukseen liittyvistä arvoista, joutavuuteen niin päätöksissä kuin käytänteissä ja siihen, että vältetään tietoisesti mahdollisia konfliktitilanteita. Kauppisen mukaan tasavertaisuuden kokemus edistää hyvää yhteistyövanhemmuutta eron jälkeen. Keskeinen tekijä toimivassa yhteistyössä on vanhempien kyky huomioida lapsi ja lapsen näkökulma. Hyvän yhteistyövanhemmuuden kulmakivi on vanhempien suhteen laatu. Toisen arvostaminen ja kunnioittaminen huolimatta eroon liittyvistä vaikeista tunteista tuki yhteistyösuhdetta ja vanhemman rooli kyettiin erottamaan parisuhteesta.

Eron jälkeistä vanhemmuutta on tutkittu myös siitä näkökulmasta, millainen ero suojaa parhaiten lapsia eron jälkeisiltä pulmilta, kuten käytösongelmilta. Paul Amato, Jennifer Kane ja Spencer James (2011, 520) ovat tutkineet eroperheitä rinnakkaisvanhemmuuden, yhteistyövanhemmuuden ja yksinhuoltajuuden näkökulmista ja havainneet lasten oireilevan eron jälkeen vähiten yhteistyövanhemmuuteen kykenevien vanhempien perheissä. Näissä perheissä toisaalla asuva vanhempi tapasi lapsia säännöllisesti, kykeni muodostamaan hyvän suhteen lähivanhempaan ja oli osa hyvin toimivaa perhesysteemiä. Myös Linda Nielsen (2018) on tehnyt laajan tutkimuskatsauksen, jossa on halunnut selvittää, millaisia vaikutuksia eri huoltajuusratkaisuilla on lapsen hyvinvointiin. On esitetty, että jaettu huoltajuus vaarantaa lapsen hyvinvoinnin erityisesti tilanteessa, jossa vanhempien tulot eroavat, vanhemman ja lapsen suhde on etäinen tai vanhemman vanhemmuustaidot ovat heikot. Myös vanhempien eron jälkeisen suhteen ollessa konfliktinen jaetun huoltajuuden on nähty vaarantavan lapsen hyvinvoinnin. Nielsenin tutkimuslöydökset eivät vahvista edellä kuvattua. Jaettu huoltajuus, jossa lapset asuvat vähintään kolmanneksen ajasta kummankin vanhemman luona, suojaa lasta verrattuna yksinhuoltajuuteen. Nielsenin mukaan asuinpaikan tiheä vaihtuminen tai vanhempien vaikeat suhteet eivät poissulje sitä, että lapsia suojaa ennen kaikkea suhde rakastavaan, osallistuvaan ja huolehtivaan vanhempaan.

Eroa voidaan tarkastella myös sosiaalisten suhteiden uudelleen järjestäytymisen kautta ja siitä, millaisia vaikutuksia erolla on näihin sosiaalisiin suhteisiin ja lasten elämään. Anna-Maija Castrénin (2009) mukaan ero aiheuttaa vanhemmissa ristipaineita ja sillä voi olla suuriakin vaikutuksia lapsen elämään riippuen eron ajankohdasta. Vaatimus lapsen suhteiden jatkumisen turvaamisesta on nykyajassa vahva ja vastuuttaa vanhempia. Lapsen perhesuhteiden tulisi olla eheät ja turvalliset myös eron jälkeen. Lapsi onkin usein riippuvainen vanhempien kyvystä ylläpitää näitä suhteita. Erityisesti eroperheiden lapset ovat haavoittuvassa asemassa. Lapsi voi pidättäytyä yhteydenpidosta oma-aloitteisesti tilanteessa, jossa isä tai äiti asetetaan

negatiiviseen valoon. Vanhempien ja sukulaisten tulehtuneet ja riitaiset välit uhkaavat erolasten sukulaisuussuhteita. Sukulaisuussuhteiden ylläpitäminen vaatii aktiivista toimintaa ja vanhemman vaivannäön puute voi johtaa lapsen suhteiden kuihtumiseen.

Myös isyys ja eron jälkeinen isyys on ollut tutkijoita kiinnostava alue. Carol Smart (1999, 100–101) on hahmottanut eron jälkeisen niin sanotun uuden vanhemmuuden nousun 1980-luvulle. Tällöin nousi huoli eron haitallisuudesta lapselle ja isyyden kriisistä. Muun muassa Englannissa säädettiin laki (Children Act 1989), joka vahvisti isien oikeuksia lapsiin eron jälkeen. Aikaisempi sosioekonominen huoli eroperheiden lasten tilanteesta muuttui psykologiseksi huoleksi.

Petteri Eerola (2015, 65–67) on tutkinut isien kokemuksia ja näkemyksiä vastuullisesta isyydestä. Eerolan mukaan isyys on muuttunut ja saanut isäystävällisessä ilmapiirissä uusia sävyjä. Isien puheessa korostuu hoivaisuus ohitse perinteisenä pidetyn elättäjäsän ja taloudellinen vastuu perheestä jakaantuu kummankin vanhemman vastuulle. Hoivaava isyys ja jaetun vanhemmuuden ihanne on Eerolan tutkimuksen mukaan kulttuurista valtavirtaa erityisesti kaupunkien korkeasti koulutetuilla isillä. Vastuulliseen isyyteen kuuluu itsestään selvänä osana lasten hoiva ja hoito. Isyys elämäalueena on Eerolan näkemyksen mukaan saanut yhä refleksiivisempiä muotoja ja roolit perheessä ovat monipuolistuneet. Toisaalta Eerola toteaa, että isien puhe ei aina kohtaa käytäntöä, koska suuri osa vanhempainvapaiden käyttäjistä on edelleen äitejä.

Se, miten isyys koetaan eron jälkeen, on riippuvainen siitä, millaiseksi vanhempien välinen suhde muodostuu ja miten yhteiskunta säätelee vanhemmuutta eron jälkeen. Vallitsevat normit, kuten tasa-arvoisesti jaetun hoivan ja vastuun ihanne, muovaavat isien käsitystä lasten hoivasta. Ruotsalaisten ja saksalaisten isien kokemus eron jälkeisestä isyydestä kuvastaa lapsen ja isän välisen suhteen tiivistymistä ja tasavertaistumista äidin rinnalla. Tutkijoiden mukaan tasa-arvoistuminen tulee jatkumaan, mutta toisaalta isien kokemuksissa on edelleen tunnistettavissa perinteinen maskuliinisuuden normi, jossa hoiva ja vanhemmuus nähdään kuuluvaksi äidin vastuulle. Ero voidaan nähdä myös tilanteena, joka mahdollistaa isille uudenlaisen sekä käytännöllisen että emotionaalisen hoivaisuuden, niin sanotun hoivaavan maskuliinisuuden. (Graft & Wojnicka 2021, 14–16.)

Vanhempien ero on usein prosessi, joka edellyttää yhteiskunnalta tukitoimia. Perheiden tueksi on rakentunut niin julkisen kuin kolmannen sektorin erilaisia eropalveluita. Leena Autonen-

Vaaraniemi (2019) on tarkastellut eron parissa työskentelevien perheammattilaisten asemoitumista erotyössä. Hän on haastatellut tutkimuksessaan eron parissa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä, käräjäoikeuden tuomareita, psykologeja ja lakimiehiä, ja havainnut kolme eri tulkintakehystä erovanhemmuuteen asemoitumisessa. Lapsen etu ja yhteistyövanhemmuuden ihanne oli yksi tutkimuksessa havaituista kehyksistä. Tässä kehyksessä vanhempien kyky yhteistyöhön nähtiin ihanteena. Eron jälkeen vanhempien tulisi kyetä lapsen edun nimissä tekemään yhteistyötä ja tukemaan toistensa vanhemmuutta ja myös lapsen suhdetta etävanhempaan. Parhaimmillaan vanhemmat kykenevät keskenään ratkaisemaan lapsen arkeen liittyvät asiat ja joustavasti myös muuttamaan käytäntöjä lapsen tarpeen mukaan. Saattoi olla jopa niin, että eron nähtiin tekevän perheestä toimivamman kuin ennen eroa. Vastakkaisena ilmiönä yhteistyövanhemmuudelle nähtiin väkivalta ja lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta. Perheammattilaisen mukaan näiden tilanteiden selvittäminen on haasteellista. Autonen-Vaaraniemen mukaan mielenkiitoista on se, ettei lapsen etuna nähty lainkaan esimerkiksi elämää yhden vanhemman kanssa ilman väkivallan uhkaa. Perheammattilaisten näkemyksen mukaan keskeisin tavoite on taata lapselle mahdollisimman hyvä elämä ja arjen jatkuvuus vanhempien eron jälkeen. Perheammattilaiset jäsensivät eron jälkeistä vanhemmuutta myös arjen vanhemmuuden kokemusasiantuntijuuden kehyksessä. Vanhemmilla nähtiin olevan paras tieto siitä, millaiset ratkaisut ovat lapselle parhaaksi. Ammattilaisten tulkinnoissa perheen arki ja hoivavastuut ennen eroa heijastuivat ymmärrykseen siitä, miten eron jälkeen tulisi vanhemmuutta jakaa. (Emt., 368–371.)

2.3 Lapsen etu sopimuksissa ja lainsäädännössä

Tarja Pösö (2012) on tarkastellut lapsen edun käsitettä ja pyrkinyt täsmentämään sitä ja sen rinnalla käytettyjen lasten oikeuksien ja lasten näkökulmien käsitteiden sisältöjä. Lapsen etu on yksi sosiaalityön keskeisin käsite, mutta samalla hyvin epämääräinen ja määrittelemätön. Sitä käytetään hyvin paljon niin politiikan teon välineenä kuin palvelujärjestelmää ohjaavana ohjenuorana. Lapsen etua joudutaan arviomaan erilaisissa tilanteissa yksilöllisesti ja usein moraalisesti järkeillen. Käsitteet lapsen edusta voivat vaihdella eikä selvää vastausta ole saatavilla. Lisäksi käsite on muuttuva niin historiallisesti kuin kulttuurillisesti tarkasteltuna.

Pösö (2012, 78–79) jäljittää lapsen edun käsitteen synnyn noin 40 vuoden taakse. Hänen mukaansa käsitteen alkuperä rakentuu pikemmin eri asiantuntijoiden vetoomuksesta kuin systemaattisesta tutkimustiedosta. Pösön tulkinnan mukaan 1970-luvulla alettiin kiinnittämään

huomiota lapsen tarpeisiin ja esittämään vaatimuksia sen huomioimiseksi ohi vanhemmista. Ajatuksena oli turvata lapselle pysyvyyttä ja olosuhteet, jossa lapsen oli hyvä kasvaa. Tässä ajattelussa korostui tarve- ja suhdeteoreettinen näkemys.

Suomessa lapsen etu käsitteenä vakiintui 1980-luvulla uuden sääntelyn myötä. Vuoden 1936 lastensuojelulaki uudistettiin vuonna 1983. Lapsen etu nousi johtavaksi periaatteeksi ja toimintavaksi uudistetun lain myötä. (Pösö 2012, 79.) Ritva Nätkin (1997) on puolestaan tutkinut suomalaista äitiyttä ja havainnut sodan jälkeisen väestö- ja yhteiskuntapolitiikan sisältäneen piirteitä lapsen edun huomioimisesta. Tuolloin lapsi alettiin nähdä erillisenä äidistä. Vuoden 1983 lastensuojelulaki ohjeisti arvioimaan lapsen etua läheissuhteiden, hyvien ja lasta tukevien kasvatustekojen ja lapsen osallisuuden kautta. Pösön (2012, 81) mukaan nämä edustivat arkista ymmärrystä hyvästä lapsuudesta ja olivat helposti tunnistettavia. Pösö tunnistaa lapsen edun käsitteenä olevan lastensuojelun kontekstissa hyvin laaja ja arvioi käsitteen erottelukyvyn olevan heikko. Pösö pohtii lapsen edun käsitteen ohjaavan pikemmin katsomiseen, toimintaan ja päätöksenteon orientaatioon kuin yksilökohtaiseen lastensuojelun ratkaisuiden soveltamiseen.

Lapsen edun käsite on sisällytetty suomalaiseen lainsäädäntöön kuten sosiaalihuolto-, lastensuojelu- ja lapsenhuoltolakiin (sosiaalihuoltolaki 1301/2014; lastensuojelulaki 417/2007; laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983). Kansallisen lainsäädännön pohjalla on vuonna 1989 hyväksytty YK:n lasten oikeuksien yleissopimus, jonka kolmannessa artiklassa todetaan, että kaikissa toiminnoissa, jotka koskevat lapsia, on otettava lapsen etu huomioon (LOS 60/1991). Sopimuksen noudattamista valvomaan on perustettu YK:n lasten oikeuksien komitea.

Lastenoikeuksien sopimuksen yksi keskeinen periaate on lapsen edun ensisijaisuus. Sopimuksen 3 artiklan 1 kohdassa todetaan seuraavasti: *”kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu”*. YK:n lasten oikeuksien komitea on antanut kommentin (yleiskommentti nro 14, 2013), jossa artiklan määritelmää on tarkennettu. Yleiskommentti on sopimuksen periaatteiden ja määräysten tutkintaohje eikä se ole kansallisia valtioita sitova.

Lasten oikeuksien komitea määrittelee lapsen edun kolmiosaisena käsitteenä. Lapsen etu on aineellinen oikeus, tulkintaperiaate ja menettelysääntö. Aineellisella oikeudella komitea viittaa

siihen, että lapsen etu on aina otettava ensisijaisesti huomioon ja arvioitava tilanteessa, jossa tarkasteltava on erilaisia etuja. Tulkintaperiaate puolestaan tarkoittaa sitä, että useiden eri tulkintavaihtoehtojen vallitessa tulisi valita se, joka palvelee tehokkaimmin lapsen etua. Menettelysääntö puolestaan edellyttää, että kaikessa päätöksenteossa, jotka koskevat lasta tai lapsia, on otettava huomioon päätöksen vaikutus lapseen tai lapsiryhmään. Se edellyttää, että päätöksessä tulee kuvata, miten asia on otettu huomioon ja miten lapsen etua on punnittu. (Yleiskommentti 2013 nro 14, 3–4.)

YK:n lasten oikeuksien komitean yleiskommentissa (nro 14, 2013, 13–17) on täsmennetty sitä, mitä tulisi huomioida lapsen etua määriteltäessä. Lapsen oma näkemys häntä koskevissa asioissa tulee huomioida, samoin lapsen identiteetti. Lapsella tulee olla myös oikeus perheen ja ihmissuhteiden säilyttämiseen. Komitean näkemyksen mukaan lapsen etu on yleensä jaettu vanhemmuus. Vanhempien vastuista päätettäessä perusteena tulee olla ainoastaan lapsen etu. Komitean mukaan vanhemmuuden automaattinen luovuttaminen toiselle vanhemmalle tai molemmille vanhemmille on vastoin lapsen etua. Oikeusistuimessa tuomarin tulee arvioida lapsen oikeutta säilyttää suhteet kumpaankin vanhempaan. Lapsen oikeus ihmissuhteiden säilyttämiseen laajenee koskettamaan myös muita kuin vanhempia. Niin isovanhemmat, sedät ja tädit, ystävät ja koulu ovat osa lapsen laajempaan verkostoa, joka tulee erityisesti ottaa huomioon vanhempien erotessa. Neljäntenä huomioitavana asiana on se, miten lapsen huolenpito, suojelu ja turvallisuus toteutuu. Tällä viitataan lapsen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin, joka kattaa lapsen materiaaliset, fyysiset, koulutukselliset, emotionaaliset sekä kiintymyksen ja turvallisuuden tarpeet. Lasta tulee suojella kaikkinaiselta väkivallalta ja hyväksikäytöltä. Viidentenä ja keskeisenä periaatteena lapsen edun arvioimisessa komitea pitää lapsen haavoittuvuuden arviointia. Muun muassa vammaisuus, pakolaisuus ja vähemmistöön kuuluminen edellyttävät yksilökohtaista arviointia. Viimeisinä periaatteina komitea nimeää lapsen edun toteutuvan silloin, kun lapsen oikeus terveyteen ja koulutukseen toteutuu. Se, miten lapsen etu eri tilanteissa tulee arvioitavaksi, vaihtelee ja samoin myös se, mikä edellä mainituista periaatteista saa suuremman painoarvon etujen ollessa ristiriidassa keskenään.

Tutkielmani viitekehyksen muodostaa laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983). Käytän rinnakkain käsitettä lapsenhuoltolaki viitatessani kyseiseen lakiin. Uudistettu laki astui voimaan joulukuussa 2019. Hallituksen esityksessä uudeksi lapsenhuoltolaiksi (HE 88/2018, 18) todetaan keskeisenä tavoitteena olevan lapsen edun parantaminen. Kirsikka Linnanmäki (2019) on väitöskirjassaan tarkastellut lapsen etua tilanteessa, jossa vanhemmat eivät ole kyenneet sopimaan lapsen huollosta ja tapaamisesta, vaan ovat ajautuneet asiassa

tuomioistuinsovitteluun. Kuten hallituksen esityksessä on todettu, lapsen huolto, asuminen ja tapaaminen tulisi ratkaista lapsen edun mukaisesti. Linnanmäen (2019, 100) mukaan lapsenhuoltolaissa ei kuitenkaan määritellä kovinkaan tarkasti sitä, mitä lapsen etu tarkoittaa. Laki sisältää pikemmin periaatteita, ohjeita ja kieltoja, jotka lainsäädännön mukaan ilmentävät lapsen etua. Lapsenhuoltolain (361/1983) 10 §:ssä todetaan, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia tulee ratkaista lapsen edun mukaisesti.

Linnanmäen (2019, 100) mukaan lainsäätäjän näkemystä lapsen edusta voidaan tulkita lapsenhuoltolain ensimmäisestä pykälästä käsin. Sen mukaan lapsen huollon tulee turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toiveiden mukaisesti. Lisäksi huollon tulee mahdollistaa lapselle myönteiset ja läheiset ihmissuhteet. Erityisesti korostetaan lapsen ja vanhempien välisen suhteen vaalimista, mutta myös muita lapselle tärkeitä ihmissuhteita tulee tukea. Lapselle tulee myös turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä iän ja kehitystason mukainen tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. Lapselle on myös pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeellinen kasvuympäristö sekä taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lisäksi lapsen tulee saada osakseen ymmärrystä, hellyyttä ja turvaa eikä häntä saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti tai kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lopuksi laissa ohjataan kasvattamaan lasta kohti itsenäistymistä ja vastuullista aikuisuutta.

Lapsenhuoltolaissa on myös muita ilmaisuja, jotka Linnanmäen (2019, 101) mukaan ilmentävät lapsen edun huomioimista. Näitä ovat muun muassa vanhempien sovinnollisuus, huollon ja tapaamisen toteutuminen tulevaisuudessa, huoltajien yhteistoiminta, vanhempien ensisijaisuus huoltajina ja se, ettei lapsi ole asianomainen huollosta sovittaessa. Lisäksi lapsen etu on se, että häntä suojellaan hänen kuulemisestaan aiheutuvilta mahdollisilta haitoilta. Näin lainsäätäjä pyrkii suojelemaan lasta vanhempien välisiltä riidoilta.

Linnanmäen (2019, 102) mukaan hallituksen esityksessä (HE 88/2018) uudeksi lapsenhuoltolaiksi on pyritty täsmentämään lapsen etua. Uutta on muun muassa se, että vanhempien velvollisuutta suojella lasta kaikkinaiselta väkivallalta korostetaan, samoin velvollisuutta turvata lapsen läheissuhteet. Esityksessä painotetaan entistä enemmän vanhempien kykyä yhteistoimintaan ja kykyä asettaa lapsen tarpeet omien edelle. Myös lapsen osallisuusosoikeuksia vahvistetaan. Linnanmäen mukaan lapsen osallisuusosoikeuksien korostuminen on pyrkimys vastata kansainvälisten ihmisoikeussopimusten velvoitteisiin.

Hallituksen esityksessä (HE 88/2018, 18–20) määritellään lapsen oikeudesta tavata toista vanhempansa eron jälkeen. Tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapsen oikeus luoda ja säilyttää läheinen suhde vanhempaan, jonka luona ei asu. Uudeksi säädökseksi esitetään, että kummankin vanhemman on myötävaikutettava tapaamisoikeuden toteutumiseen, ja että vanhemman on vältettävä kaikkea sellaista toimintaa, mikä voisi aiheuttaa haittaa lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle. Hallituksen esityksen keskeisin tavoite onkin turvata lapsen ja vanhempien välinen suhde. Aiemmin laissa on säädetty lapsen oikeudesta tavata vanhempansa, mutta nyt esitys ottaa kantaa myös lapsen oikeuteen tavata muita läheisiä ihmisiä. Suhteen on tullut olla erityisen läheinen ja verrattavissa lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen. Samassa taloudessa asunut isovanhempi, sijaisvanhempi tai vanhemman entinen puoliso voisivat olla tällaisia henkilöitä.

Marit Skivenes ja Line Marie Sørdsal (2018, 76–82) ovat tarkastelleet lapsen edun käsitettä neljäntoista eri maan lainsäädännössä, mukaan lukien Suomessa. Tarkasteltavat maat ovat hyvinvoivia valtioita, joiden lastensuojelun malli on joko riski-orientoitunut tai palveluorientoitunut. Tutkijat vertasivat edellä mainitun YK:n lapsen oikeuksien komitean tarkennuksia lapsen edun sisällöstä ja sitä, miten nämä ovat otettu huomioon eri maiden lainsäädännössä. Lapsen etu voi saada joko vahvoja tai heikkoja tulkintoja riippuen siitä, millaisen harkintavallan lainsäätäjät jättää eri ammattilaisille lastensuojelusta aina oikeuden tuomareihin asti. Skivenes ja Sørdsal ovat havainneet käsitteen sisältävän osin samoja elementtejä, mutta myös eroavaisuuksia. Lapsen osallisuus, lapsen tarpeet, pysyvyys, suojelu ja lapsen ihmissuhteet nousivat tutkijoiden mukaan suurimmassa osassa maiden lainsäädäntöä esiin. Toisaalta lapsen oikeus terveyteen ja koulutukseen sekä identiteetin huomiointi sai vain osassa maiden lainsäädäntöä huomiota. Suomi asettui tässä tutkimuksessa heikon harkintavallan kontekstiin. Tällä tutkijat viittaavat siihen, että muun muassa lastensuojelulaissa ohjataan seitsemän eri periaatteen kautta lapsen edun toteutumista ja siten päätöksentekijän harkintavalta jää vähäisemmäksi kuin vahvaan harkintavaltaan nojautuvassa mallissa. Tutkijoiden mukaan heikkoon harkintavaltaan pohjautuva malli estää sen, ettei päätöksenteko ole satunnaista ja työntekijän omista näkemyksistä riippuvaista. Viro, Norja, Irlanti ja Sveitsi ovat maita, joissa harkintavalta jää vahvasti ammattilaisen vastuulle.

3 Tutkimuksen lähtökohdat ja toteutus

3.1 Sosiaalinen konstruktionismi tutkimuksen metodologisena viitekehyksenä

Vivien Burr (2015, 1–6) kuvaa sosiaalitieteissä 1980-luvulla tapahtunutta muutosta, jossa ihminen alettiin yhä enemmän nähdä sosiaalisena olentona. Pinnalle nousivat muun muassa kriittinen psykologia, diskursiivinen psykologia ja diskurssianalyysi. Burrin mukaan nämä uudet lähestymistavat muodostavat sosiaalisen konstruktionismin eräänlaisen pohjan. Burr jatkaa sosiaalisen konstruktionismin olevan pikemmin eräänlainen orientaatio kuin tarkkarajainen tieteellinen suuntaus. Sille ei ole olemassa tarkkaa määritelmää, mutta eri tieteenalojen lähestymistavoissa on samoja piirteitä siinä, miten se ymmärretään. Sosiaalisessa konstruktionismissa tietoon suhtaudutaan kriittisesti ja mitään ei oteta annettuna. Se haastaa positivistisen käsityksen siitä, että havaintoihin perustuva tieto on mitattavaa ja objektiivista ja siten aito kuvaus todellisuudesta. Toisekseen se, miten maailman ymmärrämme ja mitä kategorioita ja konsepteja käytämme, on historiallisesti ja kulttuurillisesti rakentunutta. Burr käyttää esimerkkinä lapsuutta ja sitä, miten ymmärrys siitä on muuttunut ajan saatossa. Kolmantena sosiaalisen konstruktion piirteinä Burr pitää sitä, että tietämystä ylläpidetään sosiaalisissa prosesseissa. Ihmisten välinen vuorovaikutus ja erityisesti kieli välittävänä tekijä on kiinnostuksen kohteena. Siten tieto ja sosiaalinen toiminta rakentuvat yhdessä samanaikaisesti.

Niin asiat, ilmiöt, tunteet kuin instituutiot ovat tutkimuksen kohteena jo ennalta nimettyjä ja merkityksellistettyjä. Jaamme yhteisen käsityksen siitä, mikä esimerkiksi pöytä on. (Jokinen 2016b, 252.) Oman tutkielmani keskiössä on erovanhemmuus ja lapsen etu. Nämä käsitteet ovat hyvin monimerkityksellisiä eivätkä niin selkeitä kuin se, mitä ymmärrämme pöydällä. Sosiaalisen konstruktionismin perinteen mukaisesti näen näiden käsitteiden rakentuneen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa niin kulttuurillisesti kuin ajallisesti. Lapsen edulla ja lapsen oikeuksilla on ymmärretty 40 vuotta sitten aivan eri asioita kuin mitä nykypäivänä, samoin eron jälkeisellä vanhemmuudella. Hyödynnän omassa tutkielmassani diskurssianalyysiä. Arja Jokisen (2016b, 253) mukaan diskurssianalyysissä tutkimuskohteena on ne kielelliset prosessit ja lopputulemat, joiden kautta sosiaalinen todellisuus ja kanssakäyminen rakentuu. Tutkijan ja tutkittavan kohteen välinen suhde on konstruktiiivinen. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkiessaan kohdettaan tutkija myös samalla tuottaa tuloksien kautta sosiaalista todellisuutta ja samanaikaisesti luo sitä. Tutkijan kielenkäyttö ei siten ole faktaa todellisuudesta, vaan siihen tulee suhtautua Jokisen mukaan reflektiivisesti.

3.2 Tutkimuskysymykset

Kuten jo edellä mainitsin, olen kiinnostunut siitä, millaisia eron jälkeisiä vanhemmuuden diskursseja on löydettävissä poliittisessa puheessa ja miten lapsen etua tulkitaan suhteessa vanhemmuuden diskursseihin. Tutkielmani konteksti on instituutio, jossa eron jälkeistä vanhemmuutta uudelleen määritellään. Suomen eduskunta on ylin lainsäätäjäläin ja sen tärkein tehtävä on lakien säätäminen. Eduskunnan työjärjestyksen (40/2000) mukaan täysistunto on paikka, jonne joko hallituksen esitys, yksittäisen kansanedustajan aloite tai kansalaisaloite voidaan tuoda käsittelyyn. Täysistunnon lähetekeskustelussa kansanedustajilla on mahdollisuus antaa palautetta ja evästä hallituksen esitystä sen siirtyessä valiokuntakäsittelyyn.

Tutkimuksellinen katseeni kiinnittyy vuonna 2019 voimaan astuneeseen lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361) ja tarkemmin lain säätämisvaiheessa käytyyn eduskuntakeskusteluun hallituksen esityksestä uudeksi lapsenhuoltolaiksi (HE 88/2018 vp). Tutkielmani aineisto on lain käsittelyssä käyty lähetekeskustelu. Ymmärrän eduskunnassa käydyn keskustelun kulttuurisesti rakentuneeksi institutionaaliseksi keskusteluksi, joka konstruoidaan vuorovaikutuksessa ja samanaikaisesti se myös vahvasti muovaa vallitsevaa todellisuutta.

Hallituksen esityksen yksi keskeinen tavoite on ollut parantaa lapsen edun toteutumista lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa. Esityksessä tunnistetaan myös yhteiskunnallinen muutos suhteessa vuonna 1983 säädettyyn lapsenhuoltolakiin. Yhteiskunnallisella muutoksella viitataan solmittujen avioliittojen vähenemiseen, avioerojen lisääntymiseen, perheiden monimuotoisuuteen ja vanhemmuuden roolien muuttumiseen. Esityksessä mainitaan erityisesti vanhemmuuden roolien muutos ja se, että vanhemmuutta jaetaan tasa-arvoisemmin kuin aiemmin. Vuonna 1984 voimaan astuneen lapsenhuoltolain arvioitiin esityksessä suurilta osin kestäneen aikaa ja vain osa laista edellytti muutoksia. Uudistamista vaati muun muassa lapsen osallisuuden vahvistaminen ja sopimisen mahdollisuuksien laajentaminen siten, että tietyistä aiemmin oikeuden päätettäväksi kuuluneita asioita voitaisiin vahvistaa myös sosiaalilautakunnan päätöksellä. (HE 88/2018, 17–18.) Omassa tutkielmassani en ole niinkään kiinnostunut lapsen osallisuuden huomioimisesta oikeuskäytännössä tai miten työnjakoa oikeuslaitoksen ja sosiaalitoimen välillä uudelleen muotoillaan, joten olen päättänyt jättämään nämä asiat työni ulkopuolelle.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

Millaisia eron jälkeisiä vanhemmuuden diskursseja on havaittavissa hallituksen esityksessä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta käydyssä lähetekeskustelussa?

Miten lapsen etua lähetekeskustelussa tuotetaan suhteessa erovanhemmuuden diskursseihin?

Oletukseni on, että eduskuntapuheessa tuotetaan tasa-arvoisen eron jälkeisen vanhemmuuden puhetta ja lapsen oikeutta kumpaankin vanhempaan. Niin julkisessa kuin sosiaalityön sisäisessä keskustelussa on ollut esillä vanhempien väliset huoltoriidat ja niiden kroonistuminen, huoltokiusaaminen ja vieraannuttaminen. Mielenkiintoista on tarkastella sitä, miten kansanedustajien puheessa rakentuu vanhemmuus, jonka katsotaan olevan lasta vahingoittavaa vanhemmuutta. Oletan, että puheessa esiintyy myös paljon hyvän erovanhemmuuden vastapuhetta. Sanna Koulu (2019, 419) on esittänyt kritiikkiä siitä, että lapsenhuoltolain valmistelussa on sisäisiä ristiriitaisuuksia. Koulun mukaan valmistelu korostaa muun muassa väkivallan ja vieraannuttamisen negatiivisia vaikutuksia lapseen, mutta lain tasolla väkivaltaa ei huomioida lapsen ja etävanhemman suhteen riskinä lainkaan. Tarkastelen lapsen etua osana erovanhemmuutta ja sitä, miten lapsen etu rakentuu suhteessa siihen.

3.3 Poliittinen puhe tutkimuksen aineistona

Ihmisen elämästä ja yhteiskunnasta voidaan saada tietoa erilaisista dokumenteista ja asiakirjoista. Dokumentit voidaan luokitella sekä henkilökohtaisiin ja institutionaalisiin että julkisiin ja ei-julkisiin. Käyttämäni aineisto koostuu eduskunnan lainvalmistelutyössä syntyneestä täysistunnossa käydyistä lähetekeskustelusta, joten se voidaan luokitella institutionaaliseksi julkiseksi dokumentiksi. Tehtäessä tutkimusta onkin tärkeä huomioida, että tällainen dokumentti on tuotettu tietyssä kontekstissa ja määrättyjen konventioiden mukaan. (Alastalo & Vuori, 2021).

Käytän siis tutkielmani aineistona dokumentteja, joita on laadittu lapsenhuoltolain valmistelussa. Dokumentti on syntynyt tilanteessa, jossa hallituksen esitys on tuotu eduskunnan täysistuntoon ja on aloitettu niin sanottu lähetekeskustelu. Eduskunnan keskustelut tallennetaan ja ne ovat vapaasti kaikkien saatavilla.

Lindsay Prior (2008, 825) on jäsentänyt dokumenttien eri käyttötapoja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Dokumentteja voidaan tarkastella puhtaasti niiden sisällön kannalta tai siitä näkökulmasta käsin, miten ne ovat syntyneet. Kolmas lähestymistapa on tutkia sitä, miten eri toimijat käyttävät dokumentteja eri tarkoituksiin. Neljäs Priorin mainitsema tapa on tarkastella dokumentteja osana sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tutkielmassani lähestyn dokumenttia täysin sen sisällöstä käsin enkä niinkään ole kiinnostunut siitä, miten dokumentti on syntynyt tai miten dokumenttia käytetään osana sosiaalista toimintaa.

Hallituksen esitystä eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (HE 88/2018) käsiteltiin eduskunnan täysistunnossa 28.6.2018. Lähetekeskustelu oli kestoaltaan kaksi tuntia sisältäen yhteensä 48 puheenvuoroa. Keskustelu alkoi oikeusministerin esittelypuheenvuorolla, jonka jälkeen jatkettiin kansanedustajien vastauspuheenvuoroilla. Nämä puheenvuorot ovat kestoaltaan enintään yhden minuutin. Näitä minuutin pituisia vuoroja oli kaksikymmentäyhdeksän kappaletta, jonka jälkeen seurasi maksimissaan kolmen minuutin esittelijän puheenvuoro (oikeusministeri), jossa esittelijä vastasi esitettyihin kysymyksiin. Esittelijän puheenvuoron jälkeen siirryttiin puheenvuoroihin, jotka ovat aiemmin varattuja ja olivat pituudeltaan enintään seitsemän minuuttia. Näitä puheenvuoroja oli seitsemäntoista kappaletta. Täysistunto päättyi siihen, että hallituksen esitys siirrettiin lakivaliokunnan käsittelyyn.

Lain valmistelu on lähtenyt liikkeelle pääministeri Juha Sipilän hallitusohjelmaan kirjatusta lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelmasta, niin sanotusta LAPE-hankkeesta. Valmistelun avuksi on perustettu työryhmä, joka on jättänyt mietintönsä syyskuussa 2017. Oikeusministeriön alaisen työryhmän mietintö asetettiin julkiseksi lausuttavaksi joulukuuhun 2017 saakka. Lausunnoissa otettiin kantaa luonnokseen hallituksen esityksestä lapsenhuoltolaiksi. Hallituksen esitys annettiin eduskunnalle kesäkuussa 2018 ja lähetekeskustelun saattelemana esitys siirtyi lakivaliokuntaan. Lakivaliokunta antoi mietinnön ja asia käsiteltiin kahdessa eduskunnan käsittelyssä siten, että lopulta laki hyväksyttiin 10.1.2019.

Poliittinen puhe ja siten myös käyttämäni aineisto on vahvasti sidoksissa kontekstiin. Arja Jokinen (2016a, 179) toteaa politiikkojen kielenkäytön olevan mitä suurimmassa määrin poliittinen teko, ja tällä teolla voi olla myös merkittäviä vaikutuksia yhteiskuntaan. Kuten jo edellä tuli todettua, poliittisen puheen analysoinnissa tulee huomioida toiminnan konteksti. Yleisesti konteksti voidaan ymmärtää tietyssä ajassa ja paikassa tapahtuvaksi toiminnaksi.

Eduskuntakeskustelun voi ymmärtää institutionaaliseksi vuorovaikutukseksi, jolla on tietty tarkoitus ja se kohdistuu tietyille yleisölle. Tällöin puhe ei ole mitä tahansa puhetta, vaan sillä on tietyt reunaehdot. Jokista (emt., 180–181) mukailten voidaan todeta, että tällöin on kyseessä oikeutetussa asemassa olevien henkilöiden puhevallan käytöstä. Jokinen on kuvannut kaupunginvaltuustossa tapahtuvaa puhetta valtuustogenre-käsitteellä. Puhetavalla on tarkat ehdot, jotka puhetta säätelevät. Puhetta määrittää pääsääntöisesti formaalit puheenvuorot ja se, että ne ovat usein etukäteen kirjoitettuja. Myös tutkielmani aineisto täyttää valtuustogenren kuvauksen. Eduskunnan työjärjestys määrittelee tarkasti millaisia puheenvuoroja missäkin tilanteessa voidaan käyttää. Lisäksi puheenvuorot ovat sekä ennalta kirjoitettuja ja mietittyjä että tietyille kohdeyleisölle laadittuja.

Tutkielmassani en tarkastele eduskunnassa tapahtuvaa puhetta niinkään keskusteluanalyttisestä näkökulmasta. On kuitenkin paikallaan kuvata sitä, millaisena puhetekona kansanedustajan puhetta voidaan pitää. Liisa Raevaara, Johanna Ruusuvuori ja Markku Haakana (2001, 13) esittävät, että institutionaalista vuorovaikutusta jäsentää tietty institutionaalinen tehtävä, ja että institutionaalisisessa vuorovaikutuksessa osallistujat suhteuttavat toimintaansa tehtävän mukaisiin erilaisiin rooleihin. Institutionaalinen vuorovaikutus eroaa arkikeskustelusta ja on siitä eräänlainen poikkeus. Kuten jo edellä mainitsin, eduskuntapuheen vuorottelu on rajattua ja tarkkaan säädelyä.

Kyösti Pekonen (2011, 98–116) on tutkinut eduskunnan puhetta edustuksellisen demokratian näkökulmasta ja haastatellut kansanedustajia puheen merkityksestä. Haastateltavat toivat esiin täysistuntopuheiden turhuuden ja teatterimaisuuden. Täysistuntopuhe nähtiin pelkkänä esiintymisenä, koska sillä ei kyetty enää vaikuttamaan päätöksiin. Täysistuntopuheen tulkittiin jyrkimmillään olevan propagandaa, liioittelua ja puhetta kansalaisille. Täysistuntopuheeseen vaikuttaa myös median läsnäolo ja se, kenelle puhutaan. Täysistuntopuheen kohteena on laaja yleisö ja puhetapaa ohjaakin niin sanottu pöytäkirjaan puhuminen. Tällaisen puheen nähtiin olevan kannan ilmaisu eikä niinkään argumentoivaa tai keskustelevaa. Edustajien puhe nähtiin jopa teatterimaisena speaktaakkelina kohdistuen seuraaviin vaaleihin ja tulevien äänestäjien liehakointiin.

3.4 Aineiston diskurssianalyttinen ja retorinen tarkastelu

Tutkielmani asettuu laadullisen tutkimuksen viitekehykseen. Laadullinen tutkimus voidaan ymmärtää varsin laajaksi nimitykseksi eri tutkimustavoille, joilla pyritään kuvaamaan,

ymmärtämään tai selittämään ilmiöiden luonnetta, toiminnan ehtoja ja seurauksia sekä ihmisten ja yhteisöjen toimintaa ja kokemuksia. Laadullisessa tutkimuksessa ei olla kiinnostuneita tutkittavan ilmiön määristä tai esiintymiskerroista, vaan tutkittavan ilmiön laadusta. Tutkittavan ilmiön lopputulema on tiheää kuvausta. Tällä tarkoitetaan ilmiön, sen laadun, kontekstin ja merkitysten tarkkaa kuvausta ja niiden peilaamista valittuun teoreettiseen viitekehykseen. Laadullinen tutkimus keskittyykin ihmisten kokemuksiin ja merkityksellistämisen tapoihin. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 121.)

Kiinnostukseni suuntautuu siis siihen, millaisia merkityksiä ihmiset antavat kulloinkin käsiteltävälle asialle tai ilmiölle. Laadullisen tutkimuksen kuvataankin pyrkivän ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä. Pauli Juuti ja Anu Puusa (2020, 9–10) koostavat yhteen laadulliselle tutkimukselle ominaisia piirteitä, joita tunnistan myös omassa tutkimusotteessani. Tieteen filosofian suuntauksista tutkielmani asettuu fenomenologiseen tutkimusperinteeseen. Fenomenologiassa ollaan kiinnostuneita siitä, millaisia merkityksiä ihmiset rakentavat eli konstruoivat ja miten ihmiset luovat vallitsevan merkitystodellisuuden. Ihminen ymmärretään niin aktiivisena toimijana kuin toiminnan kohteena. Ihmiset tuottavat yhdessä ne merkitykset, joita eri ilmiöihin ja asioihin liittyy. Omassa tutkielmassani olen kiinnostunut siitä, millaisia sisältöjä erovanhemmuuteen ja lapsen edun käsitteeseen latautuu lapsenhuoltolain eduskuntakäsittelyssä. Lapsen etu on käsitteenä hyvin laaja ja täsmentämätön (esim. Pösö 2012). Lisäksi ymmärrys lapsen edusta vaihtelee yhteiskunnasta ja ajanjaksosta toiseen. Ja kuten Juuti ja Puusa toteavat, merkityksiä siirretään seuraaville sukupolville ja näin myös ymmärrys erovanhemmuudesta ja lapsen edusta ovat historian saatossa sosiaalisesti tuotettuja.

Olen päätenyt tarkastelemaan aineistoa hyödyntäen diskurssianalyttistä menetelmää. Sari Pietikäinen ja Anne Mäntynen (2019, 13–15) ovat jäsentäneet diskurssitutkimuksen perusajatuksia. Sen keskeisin ajatus on ymmärtää kieli sosiaalisena toimintana ja siten merkityksiä tuottavana. Esimerkiksi jotain tiettyä sanaa voidaan käyttää eri henkilöiden ilmaisussa hyvin eri tavalla. Merkitykset syntyvät neuvotellen kussakin käyttötilanteessa. Tästä syntyvät jännitteet, käytännöt, säännöt, ehdot ja seuraukset ovat diskurssitutkimuksen ydintä. Diskurssitutkimus on kiinnostunut myös siitä, miten ja mitä asioita kielellä tehdään. Toiminta paikantuu aina tiettyyn kontekstiin ja aikaan, jota kehystävät aiemmat tilanteet ja niihin liittyvät normit, rutiinit ja arvot. Kielenkäytöllä on aina myös tietyt ehdot ja seuraukset puheena olevalle aiheelle ja osallistujille. Kielen avulla rakennetaan tietoa, solmitaan suhteita, muutetaan käytänteitä ja käytetään valtaa.

Valta on yksi diskurssin keskeinen ominaisuus. Kielenkäyttö rakentaa sosiaalista todellisuuttamme ja käyttäessämme kieltä me samalla kuvaamme ja muokkaamme puheen kohteena olevaa aihetta, mutta samalla myös itseämme, toisiamme sekä sen sosiaalisia ja kulttuurisia rakenteita ja toimintatapoja. Diskurssien voima piilee ”niiden kyvyssä merkityksellistää maailmaa: nimetä, kategorisoida ja rakentaa suhteita ja hierarkioita sekä tarjota tiettyjä käsitteitä näkökulmineen ja uudistaa vanhoja. Samoin diskurssit voivat nostaa esiin tai jättää sivuun maailman ilmiöitä ja ihmisiä.” (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 73–77.)

Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (2016, 25–26) ovat tiivistäneet diskurssianalyysin väljäksi teoreettiseksi viitekehykseksi eikä niinkään selvärajaiseksi tutkimusmenetelmäksi. He ymmärtävät kielenkäytön olevan sosiaalista todellisuutta rakentavaa ja että kielenkäytössä on useita samanaikaisia ja keskenään kilpailevia merkityssystemejä. Diskursiivisessa maailmassa toiminta kontekstualisoituu eli diskursseja tuotetaan, uusinnetaan ja muutetaan erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Lisäksi toimijoiden nähdään kiinnittyvän merkityssystemeihin. Kielenkäyttöä ei nähdä päänsisäisen maailman faktasisältönä, vaan sosiaalisena käytäntönä. Analyysissä tarkastellaan minän rakentumista ja rakentumisen prosessia. Tällaisia toimijoita diskurssianalyttisessä viitekehyksessä ovat identiteetti, subjektipositio ja diskurssin käyttäjä. Ja kuten Pietikäinen ja Mäntynen (2019) jo edellä totesivat, kielenkäyttö ymmärretään seurauksia tuottavana toimintana.

Aineistoani voidaan pitää luonnollisena aineistona, koska se on ollut jo olemassa ilman, että tutkijana olisin ollut sitä keräämässä. Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (1999, 448) toteavat tällaisen luonnollisen aineiston sopivan hyvin diskurssianalyysiin etenkin silloin, kun tarkastellaan diskursseja osana sosiaalisen käytännön rakentumista.

Omassa tutkielmassani olen kiinnostunut siitä, millaisia eronjälkeisiä vanhemmuuden diskursseja on löydettävissä ja miten lapsen etu rakentuu suhteessa vanhemmuuteen. Diskurssit eivät ole vain todellisuuden kuvauksia, vaan diskursiivisen toiminnan tuloksia. Tutkielmani tulokulma kiinnittyy sosiaalisen konstruktionismin perinteeseen. Arja Jokinen (2016b, 251–252) toteaaakin diskurssianalyysin teoreettisen kodin löytyvän sosiaalisesta konstruktionismista. Tutkimamme todellisuus ei ole puhdas, vaan aina jostakin näkökulmasta käsin merkityksellistetty. Asiat, tunteet, esineet ja instituutiot ovat jo nimettyjä, kun alamme niitä tutkia. Merkityksellistämisen tavat ovat muodostuneet historian saatossa ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Ne ovat toisaalta yhteisesti jaettuina ja ymmärrettyinä, mutta toisaalta

hämäriä, moninaisia ja muuttuvia. Asiat saavat merkityksen erontekojen kautta. Jokinen käyttää esimerkkiä surullinen, joka saa merkityksen suhteessa iloiseen.

Diskurssit eivät ole neutraaleja, vaan niiden kesken käydään kamppailuja siitä, mikä diskurssi saa eniten määrittelyvaltaa ja kuka määrittelee ”totuuden” arvon. Vallitsevat diskurssit rakentavat käsityksiämme maailmasta ja totuudellisuudesta. Diskursseilla onkin valtaa rakentaa sosiaalista todellisuuttamme. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 72.)

Diskurssitutkimuksen aineistot voivat olla hyvin moninaisia. Koska olen kiinnostunut erovanhemmuuden ja lapsen edun diskursseista erityisesti poliittisessa kontekstissa, on aineistoksi valikoitunut vuonna 2019 voimaan astuneen lapsenhuoltoalain eduskuntakäsittelyyn liittyvät politiikkadokumentit. Valittu aineisto on laadulliseen tutkimusperinteeseen liittyen vain tietty rajattu näkökulma, joka ei pyri tyhjentäviin vastuksiin ja on siten yksittäinen representaatio monimutkaisesta ”totuudesta” (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 233.)

Diskurssitutkimuksen yksi keskeinen käsite on *konteksti*. Se antaa mahdollisuuden analysoida, tulkita ja selittää kielenkäyttöä. Tutkielman tekijänä olen kiinnostunut siitä, miten kieltä käytetään, mutta myös siitä, missä kontekstissa se tapahtuu. Konteksti onkin yksi keskeinen teoretisoinnin ja analyysin kohde ja väline. Konteksti on monikerroksinen käsite. Se voi tarkoittaa esimerkiksi asiayhteyttä, vuorovaikutustilannetta, toimintaympäristöä tai yhteiskunnallista tilaa. Diskurssitutkimuksessa kieli ja konteksti muodostavat erottamattoman suhteen. (Pietikäinen ja Mäntynen 2019, 21–22, 40–41). Tutkielmassani minun tulee rajata konteksti. Käyttämäni aineisto tuotetaan tilanteessa, jossa esitys laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta alistetaan eduskunnan täysistunnossa lähetekeskusteluun. Eduskunta on erityinen konteksti, samoin kansanedustajien tuottama poliittinen puhe. Myös vanhemmuuden oikeudet ja velvollisuudet ja lapsen etu kiinnittyvät laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin.

Entä millaisin välinein voi lähemmin tarkastella käyttämäni aineistoa? Kuten jo edellä on tullut todettua, diskurssianalyysi on pikemmin väljä lähestymistapa kuin tarkkarajainen metodi. Arja Jokisen (2016b, 337–338) mukaan retorisisessa analyysissä tarkastellaan merkitysten tuottamista siitä näkökulmasta, millä todellisuus pyritään saamaan vakuuttavaksi ja kannatettavaksi ja kuinka kuulijat saadaan sitoutumaan niihin. Jokisen mukaan poliitikkojen puheet ovat mitä mainioin aineisto retoriselle tarkastelulle. Pertti Alasuutari (2011, 123) erottelee retoriikan kahteen eri puoleen: argumentaatioon ja poetiikkaan.

Kuten diskurssianalyysissä yleensäkin, myöskään retorisessa analyysissä ei pyritä tavoittamaan maailmassa vallitsevia tosiasioita, vaan tarkastelun lähtökohtana on todellisuuden tulkinnallisuus ja se, miten asioista argumentoidaan. Argumentointi ymmärretään tekemisenä ja siten sosiaalisena toimintana. (Alasuutari 2011, 122–123.) Oman aineistoni puhetta voidaan tarkastella siitä näkökulmasta, millaiseen positioon puhuja itsensä *asemoi*. Asennepositio on aina suhteessa vastaposition ja siten argumentaatiossa pyritään oman position puolustamiseen ja vastaavasti vastaposition kritisointiin ja heikentämiseen. Argumentointi ei tapahdu tyhjiössä vaan on aina osa laajempaa kontekstia. Jokinen käyttää tästä nimitystä *argumentaatiokonteksti*. Esitettyjä argumentteja tarkasteltaessa tulee aina kysyä, mihin keskusteluun ne ovat puheenvuoroja ja mitä niillä tehdään kyseisessä kontekstissa. Retorinen argumentaatio ei ole pelkästään tietoista taktikointia, vaan kaiken kielenkäytön olennainen ominaisuus. (Jokinen 2016b, 338–340.) Koska aineistoni puhujaaani on poliitikko, jota voidaan pitää enemmän tai vähemmän osaavana puhujana, on mahdollista, että puheessa esiintyy tavallista enemmän tietoista taktikointia.

Argumentaatio ei aina perustu loogiseen päättelyketjuun. Pietikäisen ja Mäntysen (2019, 157–158) mukaan argumentaation pohja voi pohjautua kyseenalaisiin, epäloogisiin tai jopa virheellisiin perusteluihin, jolloin puhutaan *argumentaatiovirheestä*. Tällaisia tyyppisiä ovat esimerkiksi *kaltevan pinnan argumentti*, *olkinukkeargumentti* tai *ad hominem -argumentti*. Pietikäisen ja Mäntysen mukaan nämä argumenttityypit ovat varsin yleisiä poliittisessa puheessa, kun halutaan osoittaa millaisia seurauksia huonolla päätöksellä voi olla. Poliittiselle vallankäytölle on tyypillistä pyrkimys korostaa ja esittää haluttuja näkökulmia tai niiden seurauksia väistämättöminä ja uhkaavina.

Jokinen (2016b, 340–342) korostaa retorisessa analyysissä myös puhujan ja yleisön välistä ulottuvuutta. Puhe ei ole vain puhetta jostakin, vaan aina puhetta jollekin. Edellä esitetty kuvaus poliittisesta puheesta on oiva esimerkki siitä, millaisena poliittinen puhe voidaan ymmärtää. Kun yleisöä pyritään vakuuttamaan tai sitouttamaan esitettyyn argumenttiin, argumentin vakuuttavuus rakentuu vasta sen vastaanotossa. Aineistossani esiintyy vastavuoroisuutta jonkin verran, mutta lähetekeskustelun luonteesta johtuen, sitä on satunnaisesti. Esitetyt puheenvuorot ovat etukäteen laadittuja ja esitysjärjestys eduskunnan työjärjestyksen mukaisesti edeltä lukittu. Vuorottainen vapaa argumentointi ei siten mahdollistu, kuten esimerkiksi kasvokkaisessa väittelyssä. Aineistoni yleisösuhdetta on mahdollista tarkastella erittelemällä suoraan tekstistä sitä, kenelle puhe on suunnattu ja kenet se pyrkii vakuuttamaan. Todellisuutta voidaan tuottaa myös *kategorisoimalla*. Kuvaus henkilöstä, asiasta, esineestä tai tapahtumasta muodostuu

joksikin, jolla on tietynlaiset ominaisuudet. Keskinäisessä kanssakäymisessä todellisuus asettuu eräänlaiseen pakettiin, joita voidaan kaupitella toisille.

Retorista vakuuttavuutta voidaan analysoida myös *faktan konstruoinnin* kautta. Faktan konstruointi on pyrkimys saada kuvaukset näyttämään kiistanalaisten väitteiden sijaan tosiasioilta, joiden kiistäminen on vaikeaa. (Jokinen 2016b, 341.) Kirsi Juhila (2016, 151) on tutkinut viranomaispuhetta ja löytänyt viisi erilaista faktuaalistamisstrategiaa: itse todettuun vetoava strategia, vaihtoehdottomuusstrategia, kvantifioiva strategia, sosiaalsiin normeihin tukeutuva strategia ja asiantuntijuusstrategia.

Itse todetussa on keskeistä vedota autenttisiin havaintoihin, joita on joko kuullut tai nähnyt. Vaikuttavuus perustuu siihen, että kuulija ei voi kyseenalaistaa asiaa, koska ei ole itse ollut paikalla. Vaikuttavuutta voidaan höystää kuvailevilla yksityiskohdilla ja minä-muoto on tehokas tehoste. Puhuja näyttäytyy etäällä olevana tarkkailijana, ei läsnäolevana toimijana. Tämä on myös vaikuttavuutta lisäävä tehoste. Sanottu etäännytetään omasta persoonasta. Myös toisilta ihmisiltä kuullut näkemykset voivat toimia itse todettuun vedotessa. Retorisena keinona voidaan käyttää myös sitä, että konkreettisilla esimerkeillä todennetaan yleisesti tiedossa olevaa asiantilaa. Näin mahdollinen tilastollinen totuus hämärtyy, koska määrällistä edustavuutta ei nosteta esiin. Poissaolevat näkemykset voivat määrittyä vääristyneiksi. (Juhila 2016, 151–155.)

Toinen Juhilan (emt. 157–173) havaitsema faktuaalistamisen tapa on vaihtoehdottomuusstrategia. Tässä strategiassa vedotaan siihen, että on vain yksi oikea tapa ratkaista asia. Esiin tuodaan yksi rationaalinen vaihtoehto ilman problematisointia. Kolmantena strategiana Juhila on havainnut kvantifioivan eli määrällistämisen strategian. Täsmälliset luvut lisäävät tiedon arvoa ja luotettavuutta. Aina ei ole kyseessä numeraalinen esitys, vaan myös sanoilla voidaan määrällistää, kuten ”aina”, ”ei koskaan” tai ”kaikki”. Neljäntenä tarinan todeksi tekemisen retorisenä keinona on sosiaalsiin normeihin tukeutuva strategia. Faktuaalistaminen tapahtuu vakiintuneisiin käsityksiin ja tapoihin perustuvina ja usein vaikeasti kumottavina periaatteina. Juhilan havaintojen mukaan tässä strategiassa vedotaan enemmistöön ja asetetaan normeja vastakkain siten, että nämä ovat ristiriidassa keskenään. Talouteen vetoava puhe voi toimia sosiaalisen normin kumoavana voimana. Viides ja viimeinen faktuaalistamisen muoto on asiantuntijuusstrategia. Tässä strategiassa vedotaan erityisasiantuntijuuteen.

Retorisia keinoja on lukuisia ja hyödynnän niitä aineistoni analyysissä nojaamalla Arja Jokisen (2016b, 344–367) tiivistykseen. Puolustavan retoriikan keinoja on osin tullut jo esiin edellä

Kirsi Juhilan tutkimuksen esittelyssä, jossa painopiste on siinä, miten tarinasta tehdään totta. Etäännyttäminen omista intresseistä, puhujakategorioilla oikeuttaminen, liittoutumisen aste, nojaaminen asiantuntijan näkemykseen tai yleiseen konsensukseen, tosiasioihin vetoaminen, kategorioiden käyttö, yksityiskohdilla ja kertomuksilla vakuuttaminen, määrällistäminen (numeerinen ja ei-numeerinen), metaforien ja ääri-ilmaisujen käyttö ovat Jokisen mukaan välineitä empiirisen tutkimuksen tekemiseen. Jokinen nostaa esiin myös kolmen listan, kontrastiparin käytön, toiston ja suojautumisen vasta-argumentilta. Joskin tutkijana minun tulee tiedostaa, että omassa aineistossani edellä esitetyt retoriset keinot eivät välttämättä toimi samoin kuin jossain toisessa aineistossa.

Aineiston hankintaan ja käyttöön liittyy usein eettisiä pulmia, joita tutkijan tulee ratkaista ja auki kirjoittaa. Aineistoni on katkelma julkisesta eduskuntapuheesta, joka on tallennettu kirjalliseen muotoon ja on jokaisen vapaasti käytettävissä. Litteroiduissa puheenvuoroissa ei ole salassa pidettäviä henkilötietoja tai viitauksia henkilöiden arkaluontoisiin asioihin. Puheenvuorojen esittäjät on nimetty tutkimukseni aineistossa seuraavalla tavalla: 12:06 Pauli Kiuru kok: (vastauspuheenvuoro). Tutkielmassani en tule analysoimaan sitä, mitä kukin yksittäinen poliitikko sanoo poliittisessa roolissaan, joten jätän poliitikkojen nimet ja puoluetustan tutkielman ulkopuolelle.

Jo tutkimussuunnitelman laatimisen vaiheessa nousi esiin kysymys siitä, mikä on riittävä määrä aineistoa tutkittavan ilmiön kannalta. Diskurssianalyysin aineistot voivat olla moninaisia kuten jo edellä tuli ilmi. Pienet ja valmiit aineistot ovat järkeviä, koska näissä voidaan poissulkea tutkijan oma vaikutus. Aineistoni on litteroitu sanasta sanaan, joskin litteroinnissa ei ole huomioitu mahdollisia taukoja. (Eskola & Suoranta 1998).

3.5 Analyysin toteuttaminen

Kuten jo aiemmin mainitsin, aineistoni koostuu eduskunnan täysistunnossa 28.6.2018 käydystä lähete keskustelusta. Aineisto on vapaasti saatavilla eduskunnan verkkosivuilla. Lähete keskustelun pöytäkirja koostuu 48 eri puheenvuorosta. Olen jättänyt eduskunnan puhemiehen puheen johtamiseen liittyvät puheenvuorot pois analyysistä.

Sari Pietiläisen ja Anne Mäntysen (2019, 258–270) mukaan aineiston analyysi on prosessi eikä yhtä ainoaa oikeaa tapaa sen aloittamiseksi ole. Heidän mukaansa kyseessä on varsin vaativa prosessi, joka edellyttää teoreettista ymmärrystä ja valikoivaa katsetta. Teoria on tutkijalle

ajattelun väline ja sen peruskäsitteiden avulla hän jäsentää ja pohtii aineistoaan ja analyysiaan ja tekee siitä johtopäätöksiä. Analyysiä ohjaa tutkimuskysymykset ja sen tarkoituksena on vastata esitettyihin kysymyksiin. He rinnastavat analyysin aloittamisen keiton tekemiseen: ensin pilkotaan ainekset. Vaarana on, että aineistoa voi analysoida loputtomiin, jollen pidä kiinni valitusta teoreettisesta näkökulmasta. Omasta aineistostani etsin vastauksia siihen, millaisia eron jälkeisiä vanhemmuuden diskursseja on havaittavissa ja miten lapsen etua tuotetaan suhteessa erovanhemmuuden diskursseihin.

Luonteva tapa aloittaa analyysi on siis tutustua aineistoon lukemalla sitä läpi muutamaan otteeseen. Näin pystyin luomaan kokonaiskuvan siitä, millaisesta aineistosta on kyse ja millaisia teemoja puheenvuoroissa käsitellään. Alustavassa luennassa kiinnitin huomiota erityisesti siihen, mitä erovanhemmuudesta ja lapsen edusta puhutaan. Myös argumentoinnissa käytetyt retoriset keinot kiinnittivät huomiota. Avaan käytettyjä keinoja myöhemmin tarkemmassa analyysissä. Jo varsin ylimalkaisessa luennassa alkoivat tietyt teemat toistua johtuen osin siitä, että aihe oli rajattu, mutta toisaalta myös siksi, että puhujat jakoivat sosiaalisen konstruktionismin mukaisesti tulkintaa siitä, miten vuorovaikutuksessa synnytetty ymmärrys vanhemmuudesta, erosta ja lapsen edusta tässä kontekstissa ymmärretään.

Seuraavassa vaiheessa hyödynsin perinteisiä korostusvärejä ja koodasin näitä apuna käyttäen puheenvuoroissa esiintyviä erovanhemmuuteen ja lapsen etuun liittyviä osuuksia. Leikkaa ja liimaa -tekniikkaa hyödyntäen lähdin tiivistämään aineistoani tältä pohjalta. Tässä vaiheessa puheenvuoroja oli mukana 42 kappaletta jätettyäni kuusi puheenvuoroa pois, koska näissä ei lainkaan käsitelty tarkastelemiani teemoja. Etsin puheenvuoroista erovanhemmuuteen ja lapsen etuun liittyviä katkelmia hyödyntämällä edelleen värikoodausta. Erovanhemmuuden teeman alle poimin keskusteluja muun muassa siitä, millaisena ero nähtiin ja miten se vaikutti niin eroaviin vanhempiin, lapsiin kuin perheeseen. Lapsen edun käsitteen alle liitin puheenvuoroja, joissa eksplisiittisesti käytettiin sanaa lapsen etu.

3.6 Tutkimusasetelman eettiset kysymykset

Tieteellisen tutkimuksen yksi keskeinen tehtävä on tuottaa tietoa ja myös suhtautua tutkittuun tietoon kriittisesti. Laadulliselle tutkimukselle on ominaista epäily itsestään selvää kohtaan. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkijana en voi lähestyä tutkimaani aihetta hallinnollisista tai poliittisista määrittelyistä käsin. (Juhila 2021.) Omassa tutkielmassani lapsenhuoltolaki ja sen valmistelussa laadittu hallituksen esitys ei ole tutkimuksen kohteena, vaan ne toimivat

kontekstin kuvaamisessa. Lapsen etua, vanhemmuuden vastuita ja oikeuksia määritellään näissä dokumenteissa. Tutkijana minun tulee tehdä selkoa siitä, millä tavoin dokumentteja tulen käyttämään.

Tutkimuksen keskeinen elementti on sen läpinäkyvyys. Jotta tutkimuksen johtopäätöksiä voidaan kriittisesti arvioida, tulee tutkijan noudattaa tutkimuksen tekemisen konventioita. Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan tulee perustella tehtyjä ratkaisuja ja myös kuvata auki aineiston analyysin vaiheet. Tutkimuksen luotettavuuden arvioon ei ole olemassa selkeitä ohjeita. Jari Eskola ja Juha Suoranta (1998) toteavat luotettavuuden arvion lähtevän siitä, että tutkija tunnistaa olevansa osa tutkimusta ja siten koko tutkimuksen prosessi tulee arvioinnin kohteeksi eikä vain tulokset. Tutkimuksen luotettavuutta voidaan Eskolan ja Suorannan mukaan arvioida uskottavuuden ja vahvistuvuuden kautta. Tulosten pohdinnassa tuleekin liittää omat tutkimustulokset aiempaan tutkimukseen ja peilata niitä keskenään.

Eettisten ongelmien tunnistaminen on lähtökohta sille, jotta voin arvioida oman tutkimukseni eettisyyttä. Tutkimusasetelmaa olen pyrkinyt kuvaamaan ja perustelevaan parhaan kykyni mukaan. Tutkimukseni on vain pieni otos siitä sosiaalisesta ja loputtoman rikkaasta maailmasta, jossa elämme. Tunnistan, että niin tutkimuksen lähtökohdat, tutkimusasetelma kuin johtopäätökset asettuvat niin ohjaajan kuin laajemman yhteisön arvioitavaksi. Lapsenhuoltolain käsittelyyn liittyvää keskustelua voisi lähestyä monesta eri näkökulmasta ja oma tulkintani ei ole ainoa johtopäätös. Käyttämässäni aineistossa ei ole sen kaltaista arkaluontoista sisältöä, jota minun tulisi anonymisoida. Tutkimustulosten raportoinnissa kunnioitan aineistoni osallisia enkä lähde arvottamaan heidän sanomisiaan tai näkemyksiään. Tutkijana tarkastelen aineistoani niin objektiivisesti kuin se on mahdollista maailmassa, jonka ymmärrän rakentuvan kielen varaan. Tunnistan myös sen, että tutkijan katsettani on ohjaamassa kokemus sosiaalityön ammatista ja kokemus myös siitä, millaisena lapsen etu näyttäytyy keskellä kiivasta huoltoriitaa. Toisaalta voin todeta, etten ole tehnyt tietoisia valintoja näiden kokemusten kautta, vaan pyrkinyt noudattamaan tieteen yleisesti hyväksytyjä konventioita.

4 Erovanhemmuuden diskurssit ja lapsen etu

4.1 Tasa-arvoisen erovanhemmuuden diskurssi

Erovanhemmuutta lähestyttiin useassa puheenvuorossa aikajanalla, jonka toinen pää oli voimassa olevan lapsenhuoltolain säätämisaikakohdassa vuodessa 1984 ja toinen käsiteltävänä olevassa hallituksen esityksessä. Niin yhteiskunnan arvojen ja asenteiden kuin perheiden ja perheessä olevien hoivavastuiden nähtiin muuttuneen vajaan neljäskymmenessä vuodessa. Lähtökohtaisesti muutosta pidettiin myönteisenä ja isän asemaa erotilanteessa vahvistavana. Nimitän tätä tasa-arvoisen erovanhemmuuden diskurssiksi.

*”Tämä on kyllä asia, mistä tässä kuluneiden eduskuntavuosien aikana **on tullut useita yhteydenottoja**. Nämä erotilanteet ovat aina äärimmäisen raskaita prosesseja. Valitettavasti totuus on **aika monta kertaa** se, että se isän oikeus on ollut se heikompi oikeus sen erotilanteen jälkeen. Sen vuoksi onkin tärkeitä, että nyt tällä lainsäädännöllä siihen puututaan ja parannuksia saadaan.”*

*”nyt on sellainen hetki, että tämä on selkeä parannus olemassa olevaan tilanteeseen. Hallitusta on usein moitittu siitä, että tasa-arvopolitiikka ei ole ollut hallituksella oikein hallussa, mutta itse näen, että tämä laki on nimenomaan tasa-arvoteko”, ” Tässä taataan sekä isän että äidin oikeus lapseen ja erityisesti lapsen oikeus sekä äitiin että isään. **Näissä** avioerotilanteissa **monasti** on ollut niin, että isät ovat olleet hyvinkin epätasa-arvoisessa asemassa äiteihin nähden huoltajuuskiistojen yhteydessä.”*

*”**Fakta** on tietysti se, että erotilanteissa ehkä miehet ovat, **ja ovatkin**, joutuneet aika paljon useammin vähän niin kuin altavastajaan asemaan.”*

Niin eksplisiittinen kuin implisiittinen oletus on, että isän asema erotilanteessa on ollut aiemmin huono eikä voimassa olevalla lainsäädännöllä ole kyetty turvaamaan riittävästi isän oikeuksia eron jälkeisessä vanhemmuudessa. Uusi laki tulee tuomaan vallitsevaan tilanteeseen muutoksen ja mahdollistaa siten isän tasa-arvoisen vanhemmuuden äidin rinnalla eron jälkeisessä tilanteessa. Ensimmäisessä otteessa puhuja säätelee liittoutumisen astetta siten, että toteaa saaneensa yhteydenottoja ja raportoi niistä etäältä ilman, että joutuisi itse selitysvetvölliseksi. Niin ensimmäisessä kuin toisessa otteessa puhuja tekee asiaa todeksi hyödyntäen retorisenä keinona sanallista määrällistämistä. Lisäksi luodaan kuvaa siitä, kuin puhuja olisi itse ollut näissä tilanteissa mukana. Esitys lapsenhuoltolaiksi pohjaa vahvasti ajatukseen siitä, että kaikessa

tulee huomioida ensisijaisesti lapsen etu ja oikeudet. Tässä puheenvuorossa vanhemman oikeus lapseen ja lapsen oikeus vanhempiin nähtiin tasaveroisina oikeuksina asiaan sen kummemmin problematisoimatta.

Leena Autonen-Vaaraniemi (2012, 105–117) on tarkastellut erontilanteissa isien moraalisia järkeilyitä ja erilaisia periaatteita, joihin vedoten isät oikeuttavat eroratkaisuja ja suhdetta lapseen erotilanteessa. Hän on haastatellut niin eronneita miehiä kuin tarkastellut internetin miesaktivistiryhmän tuottamia tekstiaineistoja. Edellä kuvatussa otteessa ei niinkään vedota *huolenpidon normiin* vaan lainsäädäntöön ja juridisiin perusteisiin. Autonen-Vaaraniemi toteaa tämän *oikeuksien normin* rakentuvan yksilön oikeuksien ja tasa-arvoisen yhteiskunnan lähtökohdille. Isän lähivanhemmuutta perustellaan ennen kaikkea miesten oikeuksina ja sukupuolten tasa-arvona. Toinen lähi-isyiden rinnalla esitetty periaate on naisten ylivertainen asema ja äitiyden suosiminen naisten keskinäisen liittoutumisen avulla. Tämä liittoutuminen näkyy siinä, miten muun muassa naissosiaalityöntekijät asettuvat äidin puolelle eivätkä näe isää mahdollisena lähivanhempana. Isä tulee syrjityksi ammattilaisten ja viranomaisten taholta. Isän kokemus on, etteivät he ole saaneet oikeutta erotilanteessa, saati voineet päättää lasta koskevista asioista. Varsinkin huoltoriidassa isät katsovat eroa oikeuksien normiin, lähi-isyiden ja naisten ylivertaisuuden periaatteeseen vedoten. Tilanteessa, jossa vanhempien kesken oli saavutettu sopu, eroon liittyviä ratkaisuja oikeutettiin huolenpidon normin, lapsen tarpeiden ja vanhemmuuden jatkuvuuden kautta. Edellä esitettyjen näytteiden voidaan ilmentää ajatusta huoltoriidasta, jossa isyys jää alakynteen eikä isä saa oikeutta suhteessa lapsiin. Tähän normiin vetoaminen nojaa vahvasti isän oikeuksiin ja lapsen etu erotilanteessa jää käsittelemättä.

Isän heikko asema avioerotilanteessa ja vanhemmuuden jakaantumisessa nähdään myös sitä vasten, että isiin kohdistuu äitien taholta huoltokiusaamista ja pyrkimystä vieraannuttaa lapsi isästä. Uuden lain nähdään mahdollistavan tasa-arvoisemman kohtelun muun muassa vuoroasumismahdollisuuden kirjaamisessa lakiesitykseen.

”Itselleni eduskunnan miesverkostoa vetäneenä ja myös aikoinaan tasa-arvoasiain neuvottelukunnan miesjaoston puheenjohtajana toimineena nämä asiat ovat hyvin tuttuja: se, että ei ole ollut tarpeeksi tasavertaista ja tasapuolista suhtautumista vanhempien kesken erityisesti erotilanteissa, on tätä huoltokiusaamista, on suoranaista vieraannuttamista, ei ole tällaista vuoroasumismallia vakiinnutettu, mikä kuuluisi kyllä sivistyneeseen yhteiskuntaan, ja niin edelleen. Kyllähän tässä selvästi korostuu lapsen lähtökohta, lapsen etu ja lapsen mahdollisuudet tavata kaikkia läheisiä henkilöitä”

Puhuja vetoaa itse koettuun ja myös osin asiantuntijuuteen, joka on muodostunut osallistumisesta eduskunnan miesverkoston ja tasa-arvoasian neuvottelukunnan miesjaoston toimintaan. Lähetekeskustelun puheenvuoroissa ollaan varovaisia sen suhteen, ettei vanhemmuutta tai sen mahdollisia ongelmia sukupuoliteta, mutta tämä puheenvuoro ohjaa huoltokiusaamisen ja vieraannuttamispyrkimykset ainoastaan äitien tekemiksi. Lapsen etuna nähdään lapsen mahdollisuus tavata hänelle läheisiä ihmisiä ja vastoin lapsen etua on äitien toiminta estää lasta tapaamasta hänelle läheisiä henkilöitä. Puheenvuorossa vihjataan läheisen henkilön olevan myös joku muu kuin isä.

Tasa-arvoisen erovanhemmuuden diskurssiin sisällytän myös taloudellisen ulottuvuuden. Puheenvuoroissa nostettiin usein esiin eron jälkeisessä tilanteessa huoli siitä, että erilaiset sosiaali- ja -palvelut eivät jakaudu tasapuolisesti vanhempien kesken. Erityisesti esiin nousi pienituloisten etävanhempien epäoikeudenmukaiseksi koettu tilanne, joka pahimmillaan esti vanhempaa tapaamasta lasta. Nykyisen lainsäädännön mukaan etuudet ja palvelut määräytyvät sen mukaan, kumman vanhemman luona lapsen virallinen osoite on. Lakiehdotukseen sisällytetty mahdollisuus vahvistaa lapsen asuminen vuoroviikoiksi kummankin vanhemman luokse ei edelleenkään mahdollista etuuksien jakamista.

”Nyt kun lapsi lakisääteisesti voi olla vuoroviikoin jommankumman vanhemman luona, niin toivoisin, että tähän asiaan tulisi parannus, samoin kuin siihen, että tällä hetkellä lapsilisät tulevat vain yhteen osoitteeseen, vaikka lapsi faktisesti olisi kahdessa osoitteessa. Tämä tekee hyvin usein sille niin sanotulle lapsettomaksi jääneelle vanhemmalle tilanteen aika mahdottomaksi pitää lasta taloudellisten syiden takia tasavertaisesti omassa kodissaan verrattuna siihen, että hän olisi sen vanhemman kotona, [Puhemies koputtaa] jonka luona lapsi on kirjoilla.”

”Mielestäni myös lapsilisä tulisi maksaa molemmille vanhemmille erikseen, mikäli lapsi asuu molempien vanhempien luona. Se olisi sitä kuuluisaa tasa-arvoa.”

”Ehdotetut vuoroasumista koskevat säännökset eivät kuitenkaan vaikuttaisi lapsen ja perheen saamien palveluiden ja etuuksien määräytymiseen. Pidämme tätä esityksen heikkoutena. Myös vuoroasumiseen liittyvät sosiaalipalvelut ja etuudet tulisi uudistaa.”

Edellä kuvatuissa otteissa lapsen mahdollisuutta asua vuoroviikoin kummankin vanhemman luona ei kyseenalaisesta muutoin kuin taloudellisesta epätasa-arvosta käsin ja myös siitä, että palvelujen saaminen vanhempien kesken ei jakaudu tasan. Implisiittisesti otteet pitävät sisällään

oletuksen siitä, että etävanhempi on jäänyt heikompaan asemaa. Kuten jo edellä tuli ilmi, vuonna 2020 eron jälkeisistä asumissopimuksista 81 prosenttia vahvistettiin äidin luo. Taloudellinen epätasa-arvo kohdistuu siis valtaosiltaan etäisiin, joskin se jää ääneen lausumatta. Se, että lapsen etuna pidetään vuoroviikkoasumista ohittaa sen, että järjestelyä tulee tarkoin harkinta muun muassa siitä näkökulmasta, onko järjestelyllä mahdollisesti haittavaikutuksia lapselle. Lapsilähtöinen ratkaisu vuoroviikkoasumisesta voi olla hyvä järjestely eron jälkeisessä tilanteessa, mutta edellyttää myös lapsen oman mielipiteen huomioimista. Vuoroasumisen onnistuminen ei ole kiinni vain vanhempien tahdosta, vaan lapsen yksilöllisistä ominaisuuksista, kokemuksista ja halusta vuoroasua. (Linnavuori & Stenvall 2020, 15–16.)

4.2 Suojelevan erovanhemmuuden diskurssi

Kansanedustajien esityksissä oli runsaasti puhetta siitä, miten lasta tulee suojella kaikkinaiselta aikuisten väliseltä riitelyltä. Vanhempien tehtävä on suojata lasta eron haittavaikutuksilta eikä asettaa lasta vanhempien väliseksi pelinappulaksi. Lapsen edun huomioivassa erovanhemmuudessa vanhemman tuli turvata lapsen läheissuhteet erityisesti toiseen vanhempaan ja isovanhempiin. Toisaalta myös todettiin, että vanhemmat eivät tähän aina kykene, jolloin tätä tehtävää toimitti valtiovalta lainsäädännön tasolla ja toisaalta yhteiskunnan erilaiset eropalvelut. Nimitän tätä diskurssia suojelevan erovanhemmuuden diskurssiksi.

Lasta suojeleva erovanhemmuus paikantui lapsen ja vanhempien väliseen suhteeseen ja siihen, miten turvalliset ja tasapainoiset aikuiset takaavat lapsen hyvän kehityksen ja siten toimivat lapsen edun mukaisesti.

”Lapsen ja hänen vanhempiansa välisillä suhteilla on keskeinen merkitys lapsen tasapainoiselle kehitykselle ja hyvinvoinnille. Turvallinen ja välittävä koti on lapsen tulevaisuuden kannalta korvaamattoman tärkeä asia.”

Puhuja esittää asiantilan ykskantaan totena vetoamalla yleisesti hyväksytyyn sosiaaliseen normiin viittaamalla kodin ilmapiiriin, jossa ei riidellä ja jossa välittyy keskinäinen välittäminen. Otteesta voidaan lukea myös kritiikki sille, että ero on lapsen hyvinvointia uhkaava asia.

”Molempien vanhempien velvollisuutta huolehtia lapselle tärkeiden ja läheisten ihmissuhteiden ylläpidosta korostetaan, mikä on erittäin hyvä asia. Toisen vanhemman

pyrkimystä yrittää vieraannuttaa lasta toisesta vanhemmasta tai jostakin lapselle tärkeästä muusta ihmisestä pyritään ehkäisemään nimenomaisin säädöksin. Lasta ei tule missään tilanteessa käyttää vanhempien välisten erimielisyyksien välikappaleena. Lapsen edun mukaista on, että lapsella on oikeus pitää yllä ja vahvistaa kaikkia hänelle tärkeitä ihmissuhteita. Vanhempien tehtävänä on tukea lapsen tasapainoista kehitystä ja kasvua. Lainsäätäjän tehtävänä on auttaa perheitä tässä tärkeässä kasvatustyössä. Perheitä on erilaisia, ja niin on myös huoltajuustilanteita. Lainsäädännön on perustuttava siihen, että lapsen etu asetetaan aina ja kaikissa tilanteissa päätöksenteon lähtökohdaksi.”

Puhuja pitää molempien vanhempien velvollisuutta huolehtia lapsen läheissuhteiden ylläpitämisestä hyvänä asiana ja näkee tämän lapsen etuna. Ilman näitä suhteita lapsen kasvu vaarantuu. Vanhemmat eivät aina tähän tehtävään pysty, vaan syystä tai toisesta sortuvat käyttämään lasta erimielisyyksien välikappaleena. Tällöin lainsäätäjän tehtäväksi jää puuttua asiaan. Puheenvuoroissa lapsen oikeutta ylläpitää läheissuhteita pidettiin lapsen etuna ilman, että näiden läheissuhteiden laatua ja tiiviyyttä kyseenalaistettiin. Vain muutamassa puheenvuorossa otettiin kantaa siihen, mikä esimerkiksi lähisuhdeväkivaltaa nähneen lapsen etu on.

Vanhempien tehtäväksi jää siis turvata lapsen läheissuhteet. Lapsen edun kannalta itsestään selvänä nähtiin lapsen oikeus kumpaankin vanhempaan eron jälkeisessä tilanteessa.

”Tämä on oikea askel hallitukselta mennä tähän suuntaan, että kaikilla lapsilla olisi oikeus isään ja äitiin. Siinä mielessä kiitän ministeriä siitä, että ollaan päästy nytten roima askel eteenpäin menneistä vuosista ja hallituskausista.”

Puheenvuoron esittäjä toteaa vihdoinkin tapahtuneen muutoksen siinä, että lapsi saa oikeuden niin isään kuin äitiin. Menneinä vuosina lapsella ei tätä oikeutta ole ollut. Esittäjän puheenvuoro ei paljasta mihin puhujan näkemys perustuu. Voidaan olettaa sen pohjautuvan näkemykseen siitä, että isän asema erossa suhteessa lapsiin näyttäytyy heikolta ja että isät jäävät valtaosin etävanhemmiksi, jotka tapaavat lapsia vain harvakseltaan.

Hieman yllättäen lähes rinnakkaisena oikeutena vanhempiin pidettiin lapsen oikeutta pitää yllä suhdetta isovanhempiin. Hallituksen esityksessä esitetään mahdollisuutta vahvistaa tapaamisoikeus koskemaan myös muuta lapselle läheistä henkilöä. Esityksessä lapselle erityisen läheisellä henkilöllä tarkoitetaan sellaista ihmistä, jonka kanssa lapsella on ollut

erityisen läheinen, lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen verrattava vakiintunut suhde. Lapselle on voinut muodostua tällainen suhde esimerkiksi samassa taloudessa asuneeseen isovanhempaan, sijaisvanhempaan taikka vanhemman entiseen puolisoon (HE 88/2018, 21.).

”Itse pidän todella isona ja tärkeänä asiana sitä, että nyt tunnustetaan ensimmäisen kerran meidän oikeusjärjestyksessämme auki se, että lapsella on erittäin läheisiä suhteita myös muihin kuin isään ja äitiin, niihin biologisiin vanhempiin, ja että myös suhteet isovanhempiin — paappaan, mummaan, ukkiin, ammaan, mikä se nimi sitten milloinkin on — ovat erittäin tärkeitä. Sekin voi olla tosi traumaattista ja repivää, jos sitten erotilanteessa tulee sellainen tilanne, että niistä isovanhemmista joudutaan eroon ja sitten katkeaa niitä sukulaisuussuhteita. Myös muu läheinen henkilö kuin isovanhempi voi olla sellainen henkilö, johon sitten lapselle voidaan vahvistaa tapaamisoikeus.”

”Itsekin olen saanut palautteita — voisiko sanoa semmoisia palautteita, että ne nostavat palan kurkkuun — isovanhemmilta, jotka ovat kertoneet niistä tilanteista, kun sitten omalla lapsella on liitto päättynyt tai parisuhde päättynyt eroon ja sitten ei enää niitä lapsenlapsia pysty kohtaamaan.”

Kummassakin puheenvuorossa isovanhemman ja lapsen välinen suhde nähdään tärkeänä ja lapsen etua toteuttavana. Edeltävien sukupolvien elämässä isovanhemmilla on ollut vahva rooli, mutta kaupungistumisen ja maaltamuuton myötä tämä rooli on ohentunut. Nykypäivänä vain harvoin lapsi ja isovanhempi asuvat samassa taloudessa ja siten vanhempiin verrattavaa suhde on epätodennäköistä syntyä. Puheenvuoroissa isovanhemmuus nähdään lapsen elämässä tärkeänä elementtinä ja suojeltavan arvoisena asiana. Isovanhemmuus näyttäytyy myönteisenä suhteena lapsen elämässä. Huomionarvoista on se, että lapsen elämässä useitakin vuosia mukana ollutta niin sanottua bonusvanhempaa ei huomioitu kuin kahdessa puheenvuorossa mahdollisena lapselle tärkeänä läheissuhteena. Kieliikö bonusvanhemman ohittaminen näissä puheenvuoroissa siitä, ettei näiden suhteiden odoteta jatkuvan eron jälkeen vai kenties siitä, että lapselle läheinen suhde voi syntyä vain biologisen sukulaisuuden myötä.

Kimmo Jokinen ja Jana Mikats (2018, 49–55) ovat tutkineet lasten omia arkiseen maailmaan liittyviä näkemyksiä ja kokemuksia siitä, ketkä ovat lapsille tärkeitä ihmisiä ja keiden kanssa he ovat päivittäin tekemisissä. Lasten maailmassa läsnä olivat niin vanhemmat kuin sisarukset sekä ystävät ja kaverit. Jokisen ja Mikatsin mukaan myös isovanhemmat oli usein mainittu

lasten raportoimissa tilanteissa. Se, millaisissa arjen tilanteissa isovanhemmat olivat läsnä, ei tutkimuksesta selviä. Lasten sosiaaliset maailmat olivat tutkimuksen mukaan moninaiset.

4.3 Toksisen erovanhemmuuden diskurssi

Kolmas nimeämäni erovanhemmuuden diskurssi on toksinen erovanhemmuus. Lapsen etu vaarantui tilanteissa, joissa vanhemmat eivät kyenneet sopimaan eron jälkeisistä asioista kuten lapsen elatuksesta, huollosta ja tapaamisesta, vaan lapsi asetettiin vanhempien väliseksi vallankäytön välineeksi. Jotta ero ei lainkaan konkretisoituisi lapsen elämässä tai se sujuisi lapsen kannalta hyvin eikä vanhempien omat tunteet ottaisi liikaa tilaa, nähtiin riittävä ja oikea-aikaisilla eropalveluilla merkittävä rooli.

”kiinnitettäisiin huomiota ja nostettaisiin esille riittävät resurssit näihin perhetukikeskuksiin, psykologipalveluihin ja muihin tällaisiin palveluihin, eli että voitaisiin tätä puolta vahvistaa yhteiskunnassa jo ennen kuin perhe on äärimmäisessä kriisissä, ennen kuin ollaan erossa tai ehkä asumuserossa. Myös se olisi lasten etu, että niin isän ja äidin, vanhempien, kuin isovanhempien mahdollisuus saada niitä tarvittavia tukia olisi jatkossa riittävä.”

Kriisiytynyt ero näyttäytyi tilanteena, jossa juridiikalla nähtiin olevan varsin vähäinen rooli. Asiantuntijapositiona ja omakohtaisesta kokemuksesta käsin muun muassa tuomioistuimessa toteutettava niin sanottu follo-sovittelu näyttäytyi toisaalta hyvänä keinona ratkaista lapsen asioihin liittyviä riitatilanteita, mutta se edellyttää asiantuntijuutta, jota lakimiespuhujalla ei ole. Follo-sovittelu on asiantuntija-avusteinen sovittelu, jossa pyritään löytämään ratkaisu lapsen huoltoon liittyvissä asioissa ilman varsinaiseen oikeudenkäyntiin etenemistä. Sovittelu perustuu molempien vanhempien vapaaehtoisuuteen.

”itsekin olen ollut joitakin kertoja mukana tällaisissa oikeudenkäynneissä ja Follo-sovitteluissakin näissä jutuissa ja olen siinä miettinyt, että onko tämä todellakin sellainen asia, että Anttipoika, 28 v, on oikea henkilö lainkaan tätä hoitamaan, ja olen ajatellut, että ei se niin ole, [Puhemies: Aika!] vaan kyllä nämä pitäisi pystyä sovittelemaan psykologian ja sosiaalitoimen keinoin.”

Lukuisissa puheenvuoroissa nostettiin esiin vanhempien kesken esiintyvä huoltokiusaaminen, vieraannuttaminen ja lapsen sekä viranomaisten manipulointi.

”Meillä on erittäin suuri ongelma ollut tässä: erotilanteissa tapaamisoikeussopimuksia ei aina oikein noudateta, on huoltokiusaamista, vieraannuttamista, on manipulointia, sekä viranomaisten että myös lasten manipulointia.”

Puhuja viittaa aikaisempaan tilanteeseen tosiasiana, jossa suurena ongelmana on ollut vanhempien kesken esiintyvä niin sanottu huoltokiusaaminen. Puheen taustalla on kulttuurinen normi siitä, että niin avo- kuin avioerot tulisi saattaa sivistyneesti päätökseen ilman, että toinen vanhempi tai lapsi joutuisi tilanteissa sijaikärsijäksi.

Politiikkaan pyritään vaikuttamaan myös politiikan ulkopuolelta. Alla olevassa otteessa edustajalla on ollut vain hatarat tiedot siitä, kuinka paljon avioeroja vuosittain tapahtuu, mutta tavattuun kansalaisjärjestön, joka ajaa isien oikeuksia huoltajuusasioissa, asia todentuu puhujalle.

”ILA eli Isät lasten asialla otti yhteyttä, ja he halusivat keskustella, ja toki otin heidät vastaan. Tiesin, että eroja on paljon, mutta kuultuani heitä yllätyin tästä erojen määrästä. Noin puolet liitoista päätyy eroon, kolmisenkymmentätuhatta vuodessa, ja noin 10–20 prosentissa tapauksista lapset joutuvat sitten ongelmallisiin tilanteisiin, joissa on huoltokiusaamista, vieraannuttamista ja näin pois päin, ja kun lainsäädäntö on vuodelta 83 tai 84, niin se ei niihin tilanteisiin oikein enää kyennyt vastaamaan riittävällä tehokkuudella.”

”Näihin erotilanteisiin liittyy monenlaisia ongelmia. Tämä vierannuttaminen on yksi. Sitten toinen on tapaamisoikeussopimusten noudattamatta jättäminen, erilainen ajanpeluu, oikeusprosessit, joilla halutaan pelata aikaa ja pitkittää ja sitten myöhemmin käyttää tätä vieraannuttamistilannetta hyväksi. Näihin liittyy erilaisia huoltokiusaamisnäkökulmia ja liittyy manipulointia, joka voi kohdistua viranomaisiin. Vaikka he ovat koulutettuja, taitavalla manipuloinnilla ja harhaan johtamisella ja suoranaisella valehtelulla voidaan antaa tilanteesta hyvinkin erilainen kuva kuin mitä se todellisuudessa on. Ja kaikkein ongelmallisimpia ja surullisimpia ovat tietysti tilanteet, joissa lasta manipuloidaan niin, että hän kääntyy jompaakumpaa vanhempaansa vastaan ja haluaa sen jälkeen ikään kuin kiistää tämän läheisyyden ja vanhemmuuden roolin.”

*”**Fakta** on tietysti se, että erotilanteissa ehkä miehet ovat, ja ovatkin, joutuneet aika paljon useammin vähän niin kuin altavastaajan asemaan.”*

Kuten jo edellä mainitsin, puhujat ovat hyvin varovaisia siinä, ettei huoltokiusaamista, vieraannuttamista tai manipulointia aseteta jommankumman vanhemman niskoille, mutta nyt sukupuoli astuu kuvaan. Isät ovat kertoneet kansanedustajille äitien tekemistä vääryyksistä. Viranomaiset ovat avuttomia taitavien manipuloitsijoiden edessä eikä totuutta saada selvitettyä. Aivan lopussa puhuja toteaa faktana, että isät joutuvat näissä tilanteissa altavastajaan rooliin. Puhuja faktuaalistaa ilmiön hyödyntämällä asiantuntijastrategiaa ja vetoamalla ulkopuoliseen tahoon, jolla on asiassa tietoa. Samalla puhuja etäännyttää asian itsestään ja siten selontekovelvollisuus siirtyy pois hänen vastuultansa.

Toksinen erovanhemmuus on vieraannuttamista, kiusaamista ja manipulointia, mutta myös hyvin vakavia perättömiä syytöksiä, joita tehtaillaan. Puheenvuorossa rinnastetaan aiemmissä kommenteissa esiin tuotu naiseen kohdistuva väkivalta ja sen vaikutus lapsen huoltoon liittyviin asioihin. Puhuja toisaalta ohittaa tilastollisen tosiasian, että naiseen kohdistuu perheissä miesten taholta lähisuhdeväkivaltaa, joka pahimmillaan johtaa vuosittain usean naisen kuolemaan. Myöhemmin puhuja toteaa sen olevan kuitenkin vakava asia. Puhuja ei ota kantaa siihen, että lapsiin kohdistuvaan hyväksikäyttöön syyllistyy useimmiten lapsen lähipiirissä oleva aikuinen ja että osa ilmoituksista johtaa myös tuomioon. Puhujalle lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö vanhemman taholta on tabu, jota ei voi käsitellä.

”Mutta samalla, kun mainitaan väkivallanteot huoltajuuskiistojen yhteydessä, pitää myöskin mainita tällaiset tekaistut väkivalta- ja inestiväitteet, joita myös esiintyy huoltajuuskiistojen yhteydessä. Ne ovat osa tätä vieraannuttamista, mistä tässä on moni puhunut. Eli tehdään toisesta vanhemmasta kenties inestiväite, rikosilmoitus. Se kestää monta kuukautta, saattaa kestää vuosikausia poliisitutkinta, ja vaikka mitään ei löytyisi, niin sinä aikana lapsi on jo vieraantunut toisesta vanhemmasta. Samaten nämä väkivaltailmoitukset, että mennään kertomaan sosiaaliviranomaiselle, että nyt mies ehkä mahdollisesti kohta uhkaa väkivallalla: siitä jää merkinnät kuitenkin papereihin, että toinen osapuoli on kokenut väkivallan pelkoa, ja se on aina vaikuttanut sitten näihin huoltajuuspäätöksiin. Eli kun puhutaan väkivallasta, joka on todellinen ja vakava ongelma, niin pitää puhua samassa yhteydessä, kun tätä lakia myöhemmin tehdään tarkemmaksi, myöskin tällaisista tekaistuista väkivaltailmoituksista, tekaistuista inestivilmoituksista, joilla pahimmillaan tuhotaan isän loppuelämä. Saattaa olla, että ihan tulee itsemurhatapauksia.”

Niin sanottu huoltokiusaaminen laajenee useassa puheenvuorossa ei vain toista vanhempaa, vaan myös lapsen isovanhempia koskevaksi ongelmaksi. Alla olevassa näytteessä lapsen ja isovanhemman suhde kuvataan läheiseksi ja isovanhemmat ovat ikävän eron seurauksena vieraannutettu lapsenlapsesta. Ero näyttäytyy kriisinä, jossa osapuolet unohtavat lapsen edun ja lapsen etu on puhujan mukaan suhde sukulaisiin.

”Erityisen iloinen minäkin olen siitä, että tässä lakiesityksessä huomioidaan myös isovanhemmat. Olen jutellut useammankin isovanhemman kanssa, jotka ovat lasten vanhempien avioeron johdosta joutuneet täysin erilleen lapsenlapsista, vaikka siihen saakka heillä on ollut hyvin tiivis ja lämmin suhde. Kriisin keskellä olevat aikuiset eivät aina muista huomioida, miten tärkeä lasten ja isovanhempien, serkkujen tai muiden sukulaisten suhde voi olla molemmille osapuolille, ja tietysti kaikkein tärkeintähän on lapsen etua ajatella.”

Puheenvuoro ilmentää ajatusta siitä, että lapsi on yksilö ja kykenevä luomaan läheisiä suhteita myös muihin kuin vanhempiinsa. Lapsen suhteet sukulaisiin nähdään tärkeänä. Avioero uhkaa ennen eroa vallinnutta perheyhteisyyttä, joka rakentuu perinteiseen ajatukseen perheestä, jossa sukupolvesta toiseen ihmissuhteet ovat kiinteitä ja hyvinvointia tuottavia.

5 Pohdinta

Olen pyrkinyt tarkastelemaan opinnäytteessäni eron jälkeistä vanhemmuutta ja sitä, mitä erovanhemmuudella ymmärretään. Toinen tarkastelukulmani liittyy lapsen etuun ja siihen, miten sitä tulkitaan suhteessa erovanhemmuuteen. Tutkielmani viitekehys nojaa sosiaaliseen konstruktionismiin ja siten ymmärrän erovanhemmuuteen ja lapsen etuun liittyvän ymmärryksen rakentuvan vuorovaikutuksessa eri toimijoiden kanssa. Keskeinen välittävä tekijä ymmärryksen rakentumisessa on kieli. Aineistoni koostuu eduskuntakeskustelusta, joka käytiin hallituksen esityksestä uudeksi lapsenhuoltolaiksi. Aineiston analyysissä olen hyödyntänyt diskurssianalyttistä otetta. Kansanedustajien puhetta olen lähestynyt toimintana enkä niinkään informaationa, joka paljastaisi kansanedustajien asenteet (kts. Suoninen 2016, 231–233). Käyttäessään kieltä kansanedustaja on uusintamassa ja muuttamassa kulttuurista ymmärrystä siitä, mitä eron jälkeinen vanhemmuus on ja mitä lapsen edulla ymmärretään tilanteessa, jossa perhe on hajonnut. Analyysissä esitetyt lainaukset ymmärrän selontekoina, joilla kansanedustajat pyrkivät tekemään itseään ymmärrettäväksi niin kollegoille, potentiaalisille äänestäjille kuin laajemmalle kuulijakunnalle.

Millaisia johtopäätöksiä edellä esitetyn pohjalta minun tulisi analyysistä tehdä? Erovanhemmuuteen ja lapsen etuun latautuu hyvin monenlaisia odotuksia. Erovanhemmuuden voidaan nähdä olevan hyvää ja siten lapsen etua huomioivaa tai vastaavasti sen voi olla huonoa, jolloin lapsen etu hämärtyy. Lapsen etu ei kiinnittynyt vain vanhemmuuteen, vaan laajeni erityisesti isovanhempiin. Kansanedustajien puhe lain käsittelyssä oli hyvin huolikeskeistä. Lapsen etu vaarantui lukuisissa puheenvuoroissa ja jäi usein kiistelevien vanhempien jalkoihin. Lain nähtiin edistävän lapsen edun toteutumista.

Aineiston analyysin tuloksena tulkitsen puheenvuoroissa esiintyvän kolme eri erovanhemmuuteen liittyvää diskurssia: tasa-arvoisen, suojelevan ja toksisen erovanhemmuuden diskurssi. Tasa-arvoinen erovanhemmuus rakentui ajallisella ulottuvuudella. Isien asema erossa suhteessa äitiin nähtiin heikkona ja uuden lain toivottiin tuovan muutosta tilanteeseen. Isän heikko asema oli tosiasia, jota kehysti niin yhteydenotot kansalaisyhteiskunnan eri toimijoilta kuin se, että äidit toimivat vastoin lapsen etua vieraannuttamalla lasta isästä ja huoltokiusaamalla muulla tavoin. Lapsen etu oli oikeus kumpaankin vanhempaan ja erityisesti isään. Tasa-arvoiseen erovanhemmuuteen sisältyi myös taloudellinen ulottuvuus ja myös tässä isien nähtiin jäävän vaille oikeuksia.

Suojelevan erovanhemmuuden diskurssiin sisältyi vaatimus suojella lasta vanhempien riitelyltä ja välttää lapsen joutumista vanhempien väliseksi vallankäytön pelinappulaksi. Lapsi tulee suojelluksi vanhempien välisessä suhteessa ja siinä, että he kykenevät toimimaan yhteistyössä lapsen etu huomioiden. Suojeleva erovanhemmuus edellyttää myös sitä, että lapsen läheissuhteita ylläpidetään erityisesti isään. Kansanedustajien puheessa suhteiden suojelun tarve laajeni koskemaan myös isovanhempia.

Toksinen erovanhemmuus rakentui puolestaan vanhempien riitelyssä ja kyvyttömyydessä nähdä lapsen etu omien tunteiden takaa. Riitainen ero nähtiin toisaalta vanhempien kyvyttömyytenä ja toisaalta seurauksena riittämättömistä eropalveluista. Toksinen erovanhemmuus näyttäytyi vanhempien tunteiden vuoristoratana, johon lainsäädännöllä nähtiin voitavan vaikuttaa vain vähän. Toksinen erovanhemmuus sukupuolittui siten, että isä, lapsi ja isovanhemmat joutuivat äidin manipulaation kohteeksi.

Näiden kolmen, tasa-arvoisen, suojelevan ja toksisen erovanhemmuuden diskurssit, voidaan nähdä liittyvän ajattelutapojen muutokseen siinä, millaisena vanhempien ja lasten välinen suhde nähdään eron jälkeen. Hallituksen esityksessä uudeksi lapsenhuoltolaiksi korostettiin erityisesti lapsen etua. Lapsen edun nähdään toteutuvan tilanteessa, jossa niin isä, äiti kuin isovanhemmat jatkavat läsnäoloa lapsen elämässä mahdollisimman tasapuolisesti. Vanhemman tehtäväksi jää suojella lapsen läheissuhteita ja toimia erotilanteessa siten, ettei aiheuta lapselle vaurioita.

Tasa-arvoinen erovanhemmuuden vaatimus kuvaa muutosta siinä, miten lapsen huollosta, asumisesta ja elatuksesta sovitaan vanhempien kesken. Myös isyys ja isyydelle asetetut odotukset ovat muuttuneet. Hannele Forsbergin ja Leena Autonen-Vaaranien (2017, 27–29) mukaan isät pitävät eron jälkeisen vanhemmuuden ylläpitämistä ja jakamista itsestään selvyytensä. Sujuvaa yhteistyötä vanhempien kesken arvostettiin ja päätymistä lapsen huollon jakamiseen kummankin vanhemman kesken nähtiin selviönä, joka ei juurikaan vaatinut neuvotteluita niin vanhempien kuin viranomaistenkaan kesken. Eron mahdollisesti lapsille aiheuttamia haittavaikutuksia isät pyrkivät eliminoimaan ja siten suojaamaan lasta oman toiminnan seurauksilta. Lasten elämän haluttiin jatkuvan mahdollisimman samanlaisena erosta huolimatta. Isät asettivat lasten tarpeet omien edelle ja järjestelivät elämäänsä siten, että lasten oli helppo tulla heidän luokseen. Forsbergin ja Autonen-Vaaranien mukaan isien kuvaama vastuu, yhteistyö, hoiva ja huolenpito ovat osa moraalista orientoitumista, jolla lasten elämää pyritään turvaamaan eron jälkeen. Myös se, että erityisesti pienen lapsen parhaaksi nähtiin asumisen jatkuvan äidin luona, sisältää ajatuksen lapsen parhaasta. Tutkijoiden mukaan tämä

ilmentää sitä kulttuurista näkemystä siitä, että lasten hoivan ajatellaan kuuluvan erityisesti äitien tehtäväksi.

Toisaalta eron jälkeisestä oikeudesta isyyteen myös kamppaillaan. Vanhemmuuden ja isyyden jatkuminen jää tällöin äidin ja myös viranomaisten toimesta vaillinaiseksi. Äideillä nähtiin olevan yliote suhteessa vanhemmuuteen ja lapseen eikä mahdollisuutta vaikuttaa asioihin ollut. Äitien ensisijaisuus lapsen elämässä eron jälkeen nähtiin annettuna ja syvänä sosiokulttuurisena ilmiönä, jota ei kyseenalaisteta. Isien näkemykset omasta roolistaan voivat olla ilmentymiä äidin ja äitiyden ensisijaisuudesta lasten elämässä. Sama ymmärrys sisältyy siten myös eron jälkeisen vanhemmuuden jakautumiseen. Se, perustellaanko eron jälkeistä riitelyä lasten huollosta isän oikeuksien ja tasa-arvovaatimuksen kautta, voi heijastua siihen, että lapsen etu ja tarpeet jäävät toissijaisiksi. (Forsberg & Autonen-Vaaranieniemi 2017, 29–34.) Tasa-arvoisen erovanhemmuuden diskurssissa tasa-arvo nähtiin pikemmin sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta kuin että lapsen etu olisi ollut johtava ajatus.

Edward Kruk (2012) esittää lapsilähtöistä lähestymistapaa perusteeksi määriteltäessä lapsen huoltajuutta eron jälkeen. Krukin mukaan yksinhuoltoon ja lapsen etuun perustuvan näkemyksen tilalle tarvitaan vanhemmuuden vastuiden jakamista tasa-arvoisesti eron jälkeen ja hän koostaa tutkimukseen nojautuen kuusitoista eri argumenttia, miksi vanhemmuuden vastuiden tulisi jakautua tasa-arvoisesti myös niissä tilanteissa, joissa vanhemmat riitelevät lapsen huollosta. Kruk vertaa lapsen huollon erilaisia ratkaisuja kanadalaisessa kontekstissa ja näkee yksinhuoltoon tai lapsen etuun perustuvan mallin vaarantavan lapsen hyvinvoinnin. Kanadalaisessa perheoikeudessa lapsen edun arviointi on Krukin (2011, 377–378) mukaan jäänyt tuomarin vastuulle, jolla ei ole asiassa tarvittavaa osaamista. Lapsen etu käsitteenä on näyttäytynyt epämääräisenä ja tämän epämääräisyyden vuoksi lapsen edun periaatetta on vaikea todentaa. Kanadalaisessa kontekstissa lapsen huoltajuus ja asuminen määrätään usein vain toiselle vanhemmalle. Krukin mukaan tasa-arvoon perustuva eron jälkeinen vanhemmuus turvaa parhaiten myös lapsen edun. Suomalaisessa kontekstissa yhteishuolto huollon muotona eron jälkeisessä tilanteessa on ollut jo pitkään vallitseva trendi. Yhteishuolto toimii käytännössä usein niin, että etävanhempi (valtaosin isät) tapaa lasta säännöllisesti muutaman kerran kuukaudessa ja kantaa taloudellista vastuuta lapsen elatuksesta. Kruk itse määrittelee tasa-arvoisen vanhemmuuden vastuiden tarkoittavan sitä, että lapset viettävät kummassakin kodissa yhtä paljon aikaa.

Tasa-arvoisen erovanhemmuuden diskurssissa äitien hegemonia eron jälkeisen vanhemmuuden vastuiden jakautumisessa asetettiin kyseenalaiseksi. Eron jälkeistä tasa-arvovaatimusta perusteltiin isän oikeudella lapseen. Toisaalta puheenvuoroissa korostettiin myös lapsen etua ja lapsen oikeutta niin isään kuin äitiin. Tasa-arvopuheen voi tulkita kumpuavan siitä, että isyyden nähdään muuttuneen. Jouko Huttunen (Hawkins & Dollahite 1997: ref. 2014, 182–183) viittaa amerikkalaisiin perhetutkijoihin, jotka ovat 1990-luvulla jäsentäneet muuttunutta, niin sanottua uutta isyyttä käsitteellä vahvistuva isyys. Vahvistuva isyys kuvaa vanhemmuutta, jossa isillä on tiiviit suhteet lapsiin ja vahva mandaatti toimia lapsen toisena vanhempana. Käsite kuvaa lasten hoivaan ja perhe-elämään osallistuvaa isyyttä, jonka he arvioivat olevan länsimaisessa kulttuurissa valtavirtaa. Vahvistuvan isyyden rinnalla on nähty myös ohenevan isyyden diskurssi. Tällä viitataan yhteiskunnassa esiintyviin arvoihin ja asenteisiin, joilla oikeutetaan erityyppiset ja -asteiset isättömyydet ja isän vähäinen toimijuus. Ohenevaa isyyttä voidaan tarkastella joko rakenteellisena tai toiminnallisena ilmiönä. Vahvistuvan isyyden diskurssissa isyys on nähty aktiivisena toimijuutena ja tasaveroisena vanhemmuuden muotona äitiyden rinnalla oikeuksineen ja velvollisuuksineen.

Tasa-arvoisen vanhemmuuden diskurssissa ei noussut lainkaan esiin eron jälkeiseen jaettuun vanhemmuuteen liittyviä mahdollisia hyötyjä tai haittoja. Anja Steinbach (2019) on selvittänyt laajassa tutkimuskatsauksessa jaetun huoltajuuden vaikutuksia niin lapsiin kuin vanhempiin. Steinbach käyttää käsitettä *joint physical custody* viitattaessaan järjestelyyn, jossa lapset asuvat kummankin vanhemman luona vähintään 25–50 prosenttia ajasta. Suomalaisessa kontekstissa järjestelystä käytetään vuoroasumisen käsitettä. Steinbachin mukaan vuoroasumisratkaisussa korostuivat vanhemmat, jotka olivat ottaneet järjestelyn käyttöön vapaaehtoisesti. Lisäksi he olivat korkeasti koulutettuja ja hyvätuloisia eikä heidän välillään esiintynyt vakavia ristiriitatilanteita. Tutkimuksen mukaan tällaisella järjestelyllä on eittämättä hyvinvointia lisäävä vaikutus silloin, kun vanhempien kotien etäisyys on kohtuullinen, vanhemmat toimivat sopuisasti ja joustavasti, vanhemmuuden taidot ovat kohtuulliset, työaika on lapsiystävällinen ja vanhemmat ovat taloudellisesti itsenäisiä. Lisäksi vanhemmilla tuli olla valmiutta herkistyä lapsen tarpeille ja tarvittaessa toimia toisin lasten kasvaessa. (Emt., 363–365.) Se, miksi tällainen pohdinta puuttui, voi olla seurausta siitä, että lähetekeskustelun luonteeseen ei kuulu niinkään debatointi, vaan hallituksen esitys siirtyy valiokuntien käsittelyyn. Sen punninta, mikä on lapsen etu huoltajuus ja asumisratkaisuisissa jää vanhempien itsensä arvioitavaksi ja viimekädessä lastenvalvojien ja eri oikeusasteiden päätettäväksi.

Ero herättää monia tunteita ja erityisesti se, miten lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta sovitaan, saattaa johtaa vanhempien kesken hyvin pitkään ja raastavaan riitelystä. Huoltoriidassa on kyse juuri tästä. Suuri osa vanhemmista kykenee sopimaan näistä yhteisymmärryksessä, mutta vuosittain keskimäärin 1300 huoltoriitaa päättyy käräjäoikeuden ratkaistavaksi (HE 88/2018, 5). Toksisen erovanhemmuuden diskurssi rakentui eronneiden vanhempien kyvyttömyydestä tai haluttomuudesta nähdä lapsen etu. Eron nähtiin uhkaavan lapsen hyvinvointia ja lapsen edun mukaista on vanhempien välisen parisuhteen jatkuminen. Parisuhdetta ja liittoa tulee vaalia yhteiskunnan toimesta erilaisin ennaltaehkäisevin palveluin. Tulkintani mukaan tämä kuvastaa familistista perhekäsitystä, joka on Riitta Jallinojan (2006, 24, 96–97) mukaan toinen länsimaisessa kulttuurissa vallitseva ideaalityyppi individualistisen käsityksen rinnalla. Suomalaisessa kontekstissa Jallinoja määrittelee familismin perhemyönteisyydeksi, jonka ideologinen perusta rakentuu kotiäitiyden ja hyvän vanhemmuuden varaan. Ero voidaan nähdä institutionaalisen epäonnistumisena, koska yhteiskunta ei kykene tuottamaan riittäviä tukimuotoja, jotta perhe säilyisi eheänä.

Toksisen erovanhemmuuden ja siihen sisältyvän huoltokiusaamisen, vieraannuttamisen ja manipuloinnin tulkitsemisen uhkaavan jaetun vanhemmuuden ideaa ja eron jälkeistä perheyhteyttä. Niin sanotun huoltokiusaamisen ja vieraannuttamisen määräästä ja laadusta on hyvin vaikea saada tilastollista faktaa. Amerikkalainen lastenpsykiatri Richard Gardner esitti vuonna 1985 vieraannuttamisen oireyhtymän (parental alienation syndrome, PAS). Hänen mukaansa vieraannuttamista on kolmen eri asteista: vakavaa, kohtalaista ja lievää. Vieraannuttaminen tarkoittaa Gardnerin määritelmässä vanhemman taholta (yleensä äidin) toimintaa, jossa toista vanhempaa syytetään tapahtumista, joita ei ole todellisuudessa tapahtunut. Tällainen toiminta näkyy lapsessa ja ilmenee suhteessa toiseen vanhempaan. Toiminnasta on lapselle suurta emotionaalista ja psyykkistä haittaa. Gardnerin esitystä on myöhemmin kritisoitu siitä, että vieraannuttamisessa olisi kyse yhden vanhemman toiminnasta toista kohtaan. Vieraannuttaminen nähdään sofistikoituneimmin vanhempien välisten suhteiden konfliktina. Kolmantena suuntauksena vieraannuttaminen on jaoteltu kolmeen eri luokkaan: puhdas, hybridi ja oikeutettu hylkääminen. Puhtaassa vieraannuttamisessa ainoastaan toinen vanhempi tietoisesti syyllistyy tähän, hybridissä puolestaan kumpikin osapuoli. Psykiatriassa on myös kehitelty kriteeristöä patogeneettisen vanhemmuuden tunnistamiseksi. Vieraannuttaminen näkyy lapsessa monin eri tavoin kuten esimerkiksi siten, että lapsi tulee vastahakoisesti vanhemman luo, suhtautuminen on vihamielistä tai lapsi puhuu asioita, jotka eivät ole totta. (Woodall & Woodall 2017, 5–6, 13–14). Suomalaisessa kontekstissa vieraannuttamisesta ei ole

tehty akateemista tutkimusta muutoin kuin pro gradu -tutkielmina. Vieraannuttamisen tunnistamista pidetään sosiaalityön kentällä vaikeana.

Eron konfliktoituessa seuraukset kohdistuvat myös lapseen. Lapsella on tarve säilyttää suhde kumpaankin vanhempaan ja myös keinoja ratkaista ristiriitaa. Risto Karttunen (2010, 7) on tutkinut lapsen kuulemista huoltoriidoissa tarkastelemalla dokumentteja olosuhdeselvityksistä ja täytäntöönpanosovitteluista. Karttusen mukaan lapset jäävät näissä tilanteissa lojaliteettiristiriitaan, jonka aste vaihtelee aina vakavasta lojaliteettiristiriidasta tilanteeseen, jossa se ei ole merkittävä. Isän ja äidin välirikon vaikeus tarkoitti sitä, että lapsi vältteli puhumasta aiheesta. Karttusen mukaan on vaikea arvioida lapsen etua huoltoriidoissa, koska lapsi ei kykene vaikeissa huoltoriidoissa täysivaltaisesti esittämään omia mielipiteitään joutuessaan lojaliteettiristiriitaan. Useimmiten lapsilla oli toive siitä, vanhemmat pääsisivät keskenään sopuun. Vakava ja pitkittynyt huoltoriita aiheutti lapsille psyykkistä pahoinvointia, kuten masennustyyppistä oireilua, levottomuutta ja pelkotiloja.

Karttunen (2010, 133–135) havaitsi lapsilla olevan erilaisia keinoja ratkaista lojaliteettiongelmia. Lapsi saattoi liittyä vain toiseen vanhempaan ja lähes poikkeuksetta liittyminen tapahtui vanhempaan, jonka luona lapsi asui. Toisaalta lapsi liittyi siihen vanhempaan, kumman kanssa kulloinkin oli ja osoitti tälle kiintymystä. Kolmas selviytymiskeino oli sulkeutuminen ja etäisyyden ottaminen kumpaankin vanhempaan. Viimein ratkaisuyritys oli lojaalius ja avoimuus tunteissaan ja kertomuksissaan niin isää kuin äitiä kohtaan. Varmin tapa, millä vanhemmat kykenivät helpottamaan lapsen tilannetta, oli sovinto ja yhteistyön syntyminen.

Toksisen erovanhemmuuden diskurssissa lapsen edun huomiointi jää hyvin ohueksi, ellei jopa näkymättömäksi. Huoltokiusaaminen saa sukupuolen ja kohteen: kiusaaja on äiti ja kohde isä. Puhuttaessa huoltokiusaamisesta se nähdään toimintana, joka kohdistuu isän oikeuteen tavata ja ylläpitää suhdetta lapseen. Huoltokiusaaminen tapahtuu vain yhteen suuntaan ja siten ilmentää kulttuurista ymmärrystä isien heikoista oikeuksista eron jälkeisessä tilanteessa.

Sampo Varjonen (2011, 62-63) on tarkastellut perhevapaiden uudistamiseen liittyvää poliittista argumentointia 1970-luvulta 2000-luvulle saakka. Varjosen havainnon mukaan 70-luvulla perhevapaiden uudistamiseen liittyi kaksi eri diskurssia. Sukupuolten välien tasa-arvo ja jaettu vanhemmuus kilpaili äidin hoivan ensisijaisuuden kanssa. Äidin hoivan ensisijaisuutta perusteltiin psykososiaalisin argumentein. Lapsen etu oli pitkä imetysaika ja lisäksi lapsen ja

äidin välillä nähtiin olevan erityinen kiintymyssuhde. Isän osallistuminen hoivaan oli toki toivottavaa, mutta äidin osallistumista lapsen hoitoon ei nähty soveliaana rajoittaa lakiuudistuksilla, jotka olisivat lisänneet isien läsnäoloa lasten arjessa. Äidinhoivan diskurssissa korostettiin isän ja äidin biologisia eroja, jotka olivat kiistattomia ja luonnonmukaisia.

Analyysini yhtenä diskurssina oli tasa-arvoisen erovanhemmuuden vaatimus. Aivan suoraa johtopäätöstä Varjosen havaintoihin en voi tehdä, mutta jotain perusteltuja ajatuksia voin toki esittää. Isä nähtiin eron jälkeisessä vanhemmuudessa lähes täysin tasaveroisena äidin kanssa. Keskustelussa ei lainkaan esiintynyt soraääniä tai vetoomuksia lapsen ja äidin väliseen erityiseen suhteeseen. Jos perhevapaiden uudistamiskeskustelussa -70-luvulla biologialla perusteltiin äidinhoivaa, niin 2010-luvun loppupuolella perustelu lapsenhuoltolaista päätettäessä loisti poissaolollaan. Sitä, voiko esimerkiksi alle 3-vuotias asua tasaveroisesti kummankin vanhemman luona, ei problematisoitu. Pienen lapsen edun mukaista oli tiivis suhde isään, jonka edestä kiintymyssuhteet ja biologia väistyy. Jaana Vuori (2001, 356) toteaa diskurssien saavan käyttövoimansa niiden keskinäisestä suhteesta ja jännitteestä. Tulkintani mukaan vastapuheen mahdollistavat jännitteet puuttuvat ja tasa-arvo nousee hegemoniseen asemaan ilman vastarintaa. Tasa-arvoisen ja jaetun vanhemmuuden ihanne on kantanut ja vahvistunut aina näihin päiviin asti, jonka oma tarkastelunikin osoittaa.

Vaikuttaa siltä, että eron jälkeistä jaetun vanhemmuuden ihannetta ei juurikaan kyseenalaisteta. Ajatus tasa-arvoisesta vanhemmuudesta muun muassa lapsen asumisen suhteen oli vahva. Ruotsalaiset tutkijat ovat tarkastelleet asiantuntijoiden esittämiä huolia tilanteessa, jossa tuomioistuimien määrää yhteishuoltajuudesta ja lapsen asumisesta vuorottain kummankin vanhemman luona. Asiantuntijoiden mukaan lapsen hyvin nuori ikä on este vuorottaiselle asumille. Lapsen ollessa alle 3-vuotias lapsen kiintymyssuhde ensisijaiseen hoivaajaan voi häiriytyä kodin jatkuvan vaihtumisen myötä. Myös lapsen tai toiseen vanhempaan kohdistunut väkivalta nähtiin estävän vuorottaisen asumisen ja samoin se, ettei lapsen oikeutta tulla kuulluksi huomioitu riittävästi huoltajuusprosessissa. Tutkijoiden mukaa mitään edellä esitettyä seikkaa ei ole huomioitu. Näkemys siitä, että lapsen etu on säilyttää läheiset suhteen kumpaankin vanhempaan, oli vahva poliittisessa päätöksenteossa. (Blomqvist & Heimer 2016, 800–802.)

Ero ja eron jälkeinen vanhemmuus kuvastui tilanteena, jossa ero jo lähtökohtaisesti nähtiin vaativana ja repivänä tilanteena. Eron normatiivisena oletuksena on, että ero tulisi tapahtua oikein ja sovinnollisesti (Castrén, Forsberg & Ritala-Koskinen, 2019, 356). Parisuhteen

purkauduttua yhteistyövanhemmuus jatkuu. Silmiin pistävää oli myös se, että vanhemmuus määriteltiin koskevan isää ja äitiä ja että lapsen etuna nähtiin oikeus isään ja äitiin. Ero voi toisessa tilanteessa saada erilaisen merkityksen kuin mitä omassa aineistossani. Ero voi olla helpotus ja jopa lasten edun mukainen ratkaisu. Lapsenhuoltolain käsittelyssä erosta ja erovanhemmuudesta käyty keskustelu sisälsi normeja ja erilaisia arvoja. Isyys- ja äitiyskäsitys asettui heteronormatiiviseen kehykseen eikä perheen ja sukupuolten monimuotoisuutta tunnustettu. Castrénin ym. (2019) ovat tutkineet eron kulttuurillista ymmärrystä ja havainneet sen muuttuneen hyväksytyimmäksi 1960-luvun murroksesta lähtien. Tutkielmassani oli kaikuja siitä, ettei eroa nähtykään yksinomaan hyväksyttävänä ratkaisuna ja että eroja tulisi ehkäistä vahvistamalla palvelujärjestelmää. Hyväksytyt ero kiinnittyi Castrénin ym. (352–355) mukaan vahvasti lapsen etuun, jolloin olennaista oli lapsen vanhemmuussuhteen jatkuminen. Uusi lapsenhuoltolaki säätelee eron jälkeistä perhe-elämää ja nykymuodossaan vahvistaa jaetun vanhemmuuden tapoja ja normeja.

Jotta eron jälkeisen vanhemmuuden kuvastoa olisi mahdollista laajentaa, edellyttää se syvempää ymmärrystä siitä, mitä erosta voi seurata eri osapuolille. Omassa aineistossani yksi keskeinen teema oli lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta. Kuten jo edellä mainitsin, aiheesta on hyvin niukasti tutkittua tietoa. Käsitteen epämääräisyys näkyi myös poliittisessa puheessa. Toksisen erovanhemmuuden yksi keskinen sisältö on juuri vieraannuttaminen ja vanhemman toimiminen vastoin lapsen etua. Jotta ilmiöstä voitaisiin sanoa jotain varmaa, vaatii aihe akateemista tutkimusta. Teema on sosiaalityön tutkimuksessa toistaiseksi tunnistamatonta kenttää, käytännön työssä usein vastaantuleva ilmiö.

Tutkielman tuloksia on mahdollista hyödyntää niin sosiaalityön käytännön työssä kuin laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Eron jälkeisen vanhemmuuden puhetaiposten ja lapsen edun kiinnittymisen vanhemmuuspuheeseen tekee näkyväksi sen, millaisena hyvä erovanhemmuus nähdään erityisesti lapsen näkökulmasta käsin. Lapsi ei itse ole tutkimuksen kohteena, vaan se sosiaalinen todellisuus missä lapsen etua tuotetaan. Puhetaiposten tunnistaminen mahdollistaa havainnoimaan sitä, millaisia piilossa olevia merkityksiä vanhemmuuteen liitetään. Samalla tulee tunnistaa se, että tutkielmani on vain pieni näyte sosiaalisesta todellisuudesta eikä siten ole yleistettävissä laajempaan kontekstiin.

Lähteet

Alastalo, Marja & Vuori Jaana. Dokumentit. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <<https://www.fsd.tuni.fi/palvelut/menetelmaopetus/>>. Luettu 14.10.2021.

Alasuutari, Pertti (2011) *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.

Amato, Paul & Kane, Jennifer & Spencer James (2011) Reconsidering The Good Divorce. *Family Relations* 60: 511–524.

Autonen-Vaaranieni, Leena (2012) Eroisyyden oikeuttamisen periaatteet. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaranieni (toim.) *Kiistanalainen perhe, moraalinen järjely ja sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 101–122.

Autonen-Vaaranieni, Leena (2019) Perheammattilaisten aseoituminen vanhemmuuteen ja vanhemmuutta koskevat kehykset erotyössä. *Janus* vol. 27 (4), 362–378.

Autonen-Vaaranieni, Leena & Forsberg, Hannele (2015) Vuoroasuminen lapsuuden paikkakokemuksina kolmen tyyppitarinan valossa. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (5), 447–456.

Birnbaum, Rachel & Saini, Michal (2015) A Qualitative Synthesis of Children's Experiences of Shared Care Post Divorce. *International Journal of Children's rights* 23, 109–132.

Blomqvist, Paula & Heimer, Maria (2016) Equal Parenting when Families Break Apart: Alternating Residence and the Best Interests of the Child in Sweden. *Social Policy and Administration* 50 (7), 787–804.

Burr, Vivien (2015) *Social Constructionism*. Third Edition. London: Routledge.

Castrén, Anna-Maija (2009) Mitä erosta seuraa? Eron vaikutus perheen sosiaalisiin suhteisiin. Teoksessa Aino Kääriäinen & Juha Hämäläinen & Pirjo Pölkki (toim.) *Ero, vanhemmuus ja tukeminen*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto/Neuvo-projekti, 18–35.

Castrén, Anna-Maija, Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen Aino (2019) Harvinaisesta ja kielletystä tavanomaiseksi ja hyväksytyksi: muuttuva kulttuurinen ymmärrys av(i)erosta suomalaisessa yhteiskunnassa. *Janus* 27 (4), 344–361.

Eduskunnan työjärjestys 40/2000. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000040>. Viitattu 13.11.2021.

Eerola, Petteri (2015) *Responsible Fatherhood A Narrative Approach*. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 520.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Feinberg, Mark (2003) The internal structure and ecological context of coparenting: a framework for research and intervention. *Parenting, Science and Practice* 3 (2), 95–131.

Forsberg, Hannele & Leena Autonen-Vaaraniemi (2017) Moral orientations to post-divorce fatherhood: examining Finnish men's descriptive practices. *Families, Relationships and Societies* 8 (1), 23–36.

Graft, Tatjana Elke & Wojnicka, Katarzyna (2021) Post-separation fatherhood narratives in Germany and Sweden: between caring and protective masculinities. *Journal of Family Studies*. Taylor & Francis Online. Julkaistu 27.12.2021.

<https://doi.org/10.1080/13229400.2021.2020148>. Viitattu 7.3.2022.

HE 88/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 1982 vp. n:o 224. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.

Hakovirta, Mia & Broberg, Mari (2014) *Isyys eron jälkeen*. Teoksessa Petteri Eerola & Johanna Mykkänen (toim.) *Isän kokemus*. Helsinki: Gaudeamus, 114–126.

Hakovirta, Mia & Rantalaiho, Minna (2009) *Perhepolitiikka ja jaettu vanhemmuus*. Teoksessa Aino Kääriäinen & Juha Hämäläinen & Pirjo Pölkki (toim.) *Ero, vanhemmuus ja tukeminen*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto/Neuvo-projekti, 36–60.

Hawkins, Allan J. & Dollahite, David C. (1997) (toim.) *Generative Fathering. Beyond Deficit Perspectives*. Thousand Oaks: SAGE Publications.

Hokkanen, Tiina (2005) Äitinä ja isänä eron jälkeen. Yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuksena. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 267.

Huttunen, Jouko (2014) Isyyden muutos ja tulevaisuus. Teoksessa Petteri Eerola & Johanna Mykkänen (toim.) Isän kokemus. Helsinki: Gaudeamus, 178–196.

Jallinoja, Riitta (2006) Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä. Helsinki, Gaudeamus.

Jokinen, Arja (2016a) Poliitikkojen puheet puntarissa. Kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheiden retoriikka. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 179–211.

Jokinen, Arja (2016b) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 249–265.

Jokinen, Arja (2016b) Vakuuttavan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 337–368.

Jokinen Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 25–50.

Jokinen Kimmo & Jana Mikats (2018) Lähisuhteet lapsen arjessa. Teoksessa Petteri Eerola & Henna Pirskanen (toim.) Perhe ja tunteet. Helsinki: Gaudeamus, 49–65.

Juhila, Kirsi (2016) Miten tarinasta tulee tosi? Faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 145–178.

Juhila, Kirsi (2021) Laadullisen tutkimuksen ominaispiirteet. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/metelmaopetus/>>. Viitattu 14.11.2021.

Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 445–463.

Juuti, Pauli & Puusa, Anu (2020) Johdanto. Mitä laadullisella tutkimuksella tarkoitetaan? Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus.

Karttunen, Risto (2010) Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Acta Universitatis Tamperensis 1546. Tampere: Tampere University Press.

Kauppinen, Nina (2013) Eronjälkeinen selviytyminen ja onnistunut yhteistyö eroperheiden tarinoissa. Turku: Turun yliopisto.

Koulu, Sanna (2019) Lapsenhuoltolain uudistus ja ymmärrys perheestä. Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, 27(4), 413–421.

Krok, Suvi (2009) Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä – yksinhuoltajia marginaalissa. Acta Universitatis Tamperensis 1437. Tampere: Tampere University Press.

Kruk, Edward (2011) A Model Equal Parental Responsibility Presumption in Contested Child Custody. The American Journal of Family Therapy, 39 (5), 375–389.

Kruk, Edward (2012) Arguments for an Equal Parental Responsibility Presumption in Contested Child Custody. The American Journal of Family Therapy, 40 (1), 33–55.

Kuronen, Marjo (2003) Eronnut perhe? Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 103–120.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) Finlex <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361>. Viitattu 13.11.2021.

Lapsen elatus ja huolto sekä vanhemmuuden selvittäminen (2020). THL, Tilastoraportti 31/2021.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/143118/Tr31_21.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 17.11.2021.

Lasten oikeuksien sopimus (60/1991) Finlex

<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060>. Viitattu 3.3.2022.

Lastensuojelulaki (417/2007) Finlex <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>. Viitattu 2.3.2022.

Lind, Judith, Westerling, Allan, Sparrman, Anna ja Dannesboe, Karen (2017) Introduction: Doing Good Parenthood. Teoksessa Anna Sparrman & Allan Westerling & Judith Lind & Karen Ida Dannesboe (toim.) Doing Good Parenthood: Ideals and Practices of Parental Involment. Palgrave Macmillan Studies in Family and Intimate Life. Springer International Publishing AG 1–15.

Linnanmäki, Kirsikka (2019) Lapsen etu huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa: lapsioikeutta, sovitteluteoriaa ja empiriaa yhdistävä tutkimus. Helsinki: Alma Talent Oy.

Linnavuori, Hannariikka (2009) Lasten kokemuksia vuoroasumisesta. Teoksessa Aino Kääriäinen & Juha Hämäläinen & Pirjo Pölkki (toim.) Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 145–171.

Linnavuori, Hannariikka & Stenvall, Elina (2020) Lasten ja nuorten aikuisten kokemuksia vuoroasumiseen liittyvästä päätöksenteosta. Janus 28 (1), 3–19.

Miettinen, Anneli, Hakovirta, Mia, Saarikallio-Torp, Miia, Haapanen, Mari, Kurki, Paula, Kalliomaa-Puha, Laura, Sihvonen, Ella, Heinonen, Hanna-Mari & Kivistö, Netta (2020) Lasten vuoroasuminen ja sosiaaliturva. Vuoroasumisen nykytila ja merkitys etuus- ja palvelujärjestelmän kannalta. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:5. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Nielsen, Linda (2018) Joint Versus Sole Physical Custody: Children's Outcomes Independent of Parent-Child Relationships, Income, and Conflict in 60 Studies. *Journal of Divorce & Remarriage* 59 (4), 247–281.

<https://www.tandfonline.com/action/showCitFormats?doi=10.1080/10502556.2018.1454204>. Viitattu 7.3.2022.

Nätkin, Ritva (1997) Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Helsinki: Gaudeamus.

Pekonen, Kyösti (2011) Puhe eduskunnassa. Tampere: Vastapaino.

Pösö, Tarja (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 75–97.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2019) *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Prior, Lindsay (2008) Repositioning Documents in Social Research. *Sociology* 42 (5), 821–836.

Raevaara, Liisa, Ruusuvuori, Johanna & Haakana, Markku (2001) Institutionaalinen vuorovaikutus ja sen tutkiminen. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Markku Haakana & Liisa Raevaara (toim.) *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskusteluanalyttisiä tutkimuksia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–38.

Smart, Carol (1999) The “New” Parenthood: Fathers and Mothers after Divorce. Teoksessa Elizabeth B. Silva & Carol Smart (toim.) *The New Family?* London: SAGE Publications, 100–114.

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) Finlex <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>. Viitattu 2.3.2022.

Skivenes, Marit & Sørsdal, Line Marie (2018) The Child’s Best Interest Principle across Child Protection Jurisdictions. Teoksessa Asgeir Falch-Eriksen & Elisabeth Backe-Hansen (toim.) *Human Rights in Child Protection. Implications for Professional Practice and Policy*. Palgrave Macmillan, 59–88.

Steinbach, Anja (2019) Children’s and Parents’ Well-Being in Joint Physical Custody: A Literature Review. *Family Process* 58 (2), 353–369.

Suoninen, Eero (2016) Näkökulmia sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 229–247.

Varjonen, Sampo (2011) Äidin hoiva, jaettu vanhemmuus ja -vapaus valita. Perhevapaiden uudistamisen argumentointi 1970-luvulta 2000-luvulle. *Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia* 118. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Vuori, Jaana (2001) Äidit, isät ja ammattilaiset: sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampere University Press.

Westerling, Allan (2017) Parenthood and We-ness in Everyday Life: Parenting Together Apart. Teoksessa Anna Sparrman & Allan Westerling & Judith Lind & Karen Ida Dannesboe (toim.) Doing Good Parenthood: Ideals and Practices of Parental Involvement. Palgrave Macmillan Studies in Family and Intimate Life. Springer International Publishing AG, 127–136.

Woodall, Karen & Woodall, Nick (2017) Understanding Parental Alienation: Learning to Cope, Helping to Heal. U.S.A: Charles C Thomas.

Yleiskommentti nro 14 (2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta) YK:n lasten oikeuksien komitea.

https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37288006/CRC_C_GC_14_julkaisu.pdf/c9407429-51cc-308e-a490-dff4d8ef0087/CRC_C_GC_14_julkaisu.pdf?t=1465381208000. Viitattu 8.8.2020.